

A KEY TO
LATIN SENTENCE
AND IDIOM

R. Colebourn

LONDON: METHUEN & CO LTD

First published in this form in 1956
Reprinted 1963

Catalogue No. 2/7159/6

Printed and bound in Great Britain

by Lowe and Brydone (Printers) Ltd., London, N.W.10

PA
197
Co. 14
1963

NOTES

Words in [] may be omitted in included; the sentence is correct with or without them.

Words in () are alternative versions which may stand in place of the words preceding the bracket. It is impossible of course to give all possible variants; but the most useful alternative versions are indicated.

Italics indicate that the position or order of the words is fixed by idiom and may not be varied.

* indicates that the words given in the second person singular could equally well be second person plural (provided that singular and plural are not mixed.)

In a very few places, long vowels have been marked to remove any uncertainty.

Exercise 1A

1. Ubi es?* 2. Quo is?* 3. Mene accusas?* (Accusasne me?)
4. Num me accusas?* 5. Venitne amicus tuus? 6. Nonne celeriter venit amicus tuus?
7. Num irata es, mater? 8. Tunc haec verba didicisti?*
9. Cur non omnia verba didicisti?* 10. Quot verba iam scis?*
11. Ubi pecunia inventa est? 12. Quo reliqui (ceteri) fugerunt?
13. Num discesserunt legati? 14. Quotiens librum amisisti?*
15. Uter consul mortuus est? 16. Quales libros emisti?*
17. Nonne urbem nostram pulchram existimas? 18. Patremne tuum (vestrum) hodie vidi? (Tuumne patrem hodie vidi?)
19. Num me dimittunt? 20. Quando hanc epistolam (has litteras) accepisti?*

Exercise 1B

1. *Quo in vico* (Quem vicum) hi agricolae incolunt?
2. Nonne in hoc vico natus es?
3. Num talia puer sorori [suae] dixit?
4. Quo ivit (discessit), et cur non nobiscum (apud nos) mansit?
5. Utri fratri praemium dedisti?
6. Quot milites heri in proelio vulnerati sunt?
7. Omnibusne gratias egisti a quibus praemia accepisti?* (Egistine gratias omnibus [eis] a....)
8. Quomodo fures fenestram aperuerunt?
9. Nonne sine causa ab inimicis accusatus sum?
10. Num di homines tam crudeles vivere patientur?

Exercise 2

1. Non mihi placet (me iuvat) hic diutius exspectare.
2. Non debes pati canem fidelem mori.*
3. Difficillimum est aciem Romanorum superare (vincere).
4. Plerique malunt ludos spectare quam laborare.
5. Agricola exercitum [suum] in Caledoniam procedere iussit.
6. Milites propter itineris difficultates queri coeperunt.

7. Celerrime tamen contendere (iter facere) coacti sunt.
8. Nemo iam resistere ausus est (audebat).
9. Vetiti sumus ante noctem eo redire.
10. Quis nos bene legere docere potest? Saepe conati sumus id facere discere.
11. Barbari, qui soliti erant (quibus mos fuerat) oppida in collibus collocare (imponere), in campis incolere incipiunt.
12. Periculi ignoti timor nos prohibuit silvam ingredi (inire).

Exercise 3A

1. Hostium copias prope litus instructas vidimus.
2. Cur lapides cadentes times?*
3. Haec verba locuti flere (plorare) coeperunt.
4. Captivi, a rege dimissi (liberati), ei gratias egerunt.
5. Legati Cincinnatum in agris laborantem invenerunt.
6. Ad fluminis ripam progressi, prope pontem (ad pontem) constiterunt.
7. Roscius a cena rediens necatus (interfectus) est.
8. Barbari, hoc proelio superati, desperare coeperunt.
9. Omnes pro patria fortiter pugnantes interfecti (occisi) sunt.
10. Ducem secuti, ad oppidum ignotum (urbem ignotam) venimus.

Exercise 3B

1. Nautae, navem reficere iussi, ante noctem opus confecerunt.
2. Caesar in Italiam profectus magnum exercitum in Gallia reliquit.
3. Brevi (Mox), de Gallorum consiliis monitus, eo redire statuit.
4. Magnum gladiatorum numerum scuta gladiosque gerentium vidimus.
5. Nostri, hostes trans campum secuti, castra eorum ceperunt.
6. Nostri, hostes trans campum sequentes, palude impediti sunt.
7. In Hispania natus, puer inde in Britanniam veni.
8. Morituri sumus, nisi cibum ad nos (nobis) statim miseris.*
9. Pastores de monte descendentes clamores nostros (ex)audiverunt.
10. Legati a Thebanis missi crudeliter interfecti sunt.

Exercise 4A

1. Labore (Opere) perfecto, ex (ab) urbe discessimus.
2. *Octavianus* magnā classe paratā cum Antonio proelium commisit.
3. *Octavianus* magnam classem paratam contra Antonium duxit.
4. *Caesar* Gallis superatis (victis) multos obsides imperavit.
5. Regina his rebus cognitis mori statuit (constituit).
6. Pecuniā amissā puer ad matrem redire timuit (timebat).
7. Puer pecuniam inventam (repertam) ad patrem attulit.
8. Hastā fractā, gladio pugnare coactus sum.
9. Hostes multis navibus amissis se dediderunt.
10. Verbis tuis auditis te sequi volumus.*

Exercise 4B

1. His condicionibus acceptis exercitus victus statim arma tradidit.
2. Timore deposito silvam densam ingressi sumus (iniimus).
3. Plurimis navibus fractis, non omnes milites simul (uno tempore) transportari potuerunt.
4. Ad proximum collem progressi, castra posuerunt.
5. Complures nostrorum (e nostris), de ponte delapsi, vi fluminis ablati sunt.
6. Ponte refracto, plurimi in aquam delapsi perierunt.
7. *Graeci*, Troiā diu obsessā, novum consilium ceperunt (inierunt).
8. *Graeci* Troiam diu obsessam ceperunt.
9. Navibus subductis ad insulam propinquam se receperunt.
10. *Graecis* digressis Troiani equum ligneum in urbem traxerunt.

Exercise 5A

1. Insulā Siciliā egressi mare transiimus.
2. Tiberio regente Seiani auctoritas maior facta est.
3. Comites mei cum ad litus venissent (ubi ...venerunt), navem conspexerunt (viderunt).
4. Absens accusatus sum: praesente me nihil dicere audes.*
5. Trans agrum currentes in fossam incidimus.
6. Clamores resistentium custodes excitaverunt.
7. Nautae cum e carcere effugissent (ubi...effugerunt) prope portum

- se condiderunt (se celaverunt).
8. Claudius Britannos oppugnatos superavit. (Claudius Britannos aggressus superavit).
 9. Cum ad portas (per)venissemus, gladiis dstrictis ingressi sumus.
 10. Caesar in Nerviorum fines (agros) progressus eos facile vicit.

Exercise 5B

1. Suetonius cum duabus legionibus regressus Londinium contra barbaros defendere conatus est.
2. Horatius, poeta praeclarus (notus), Manlio consule natus est.
3. Me epistolam tuam legentem uxor in hortum vocavit.
4. Numquam postea (rursus) Britanni libertatem recipere conaturi erant.
5. Iam e provincia egressi in regionem ignotam (in loca ignota) venimus.
6. Numquam te de hac re interrogaturus sum.*
7. Cum diu frustra expectavissemus, sine fratre domum rediimus.
8. Nostri equitibus fuis reliquos Gallos castra petentes (pro-) secuti sunt.
9. Caesar omnes obsides liberatos in Galliam remisit.
10. Tribus navibus completis, e portu profecti circum insulam navigavimus.

Exercise 6A

1. Canum est dominos amare.
2. Hostium equites nostros procedentes aggressi sunt.
3. Hostium equites nostros aggressi complures interfecerunt.
4. Hostium equites nostros aggressi interfecerunt.
5. Num prudentis est idem iterum facere?
6. O fili (Mi fili), quid novi nuper audivisti?
7. Plerique civium, hac re audita (his rebus auditis), pacem cupiverunt.
8. Hi nautae minus artis (scientiae) quam virtutis praebent (praestant).
9. Cur legere discere non vis?*

10. Nostri Gallis fuis castra eorum ceperunt.
11. Nostri castra Gallorum capta incenderunt.
12. Vultne magister nos ludere sinere?

Exercise 6B

1. Ille orator nimis eloquentiae, parum prudentiae habet (praebet).
2. Ponte vetere refracto, trans flumen natate (flumen tranare) coeperamus.
3. Scisne hortum colere?*
4. Caesar, peditibus subsequi iussis, ipse equites eduxit.
5. Uter horum te nimis vini bibere prohibuit?*
6. Omnium Graecorum erat inter se dissentire.
7. Pauci adstantium, (ex adstantibus) furem fugientem capere conati sunt.
8. Quod nos ingredi non sinebant, statim discedere statuimus.
9. Stultissimi est plus pecuniae ei dare.
10. Nonne consul ipse de equo delapsus est?

Exercise 7A Part 1

1. Hostes vincti. 2. Dicit hostes vincere. 3. Audivimus hostes vincere. 4. Amicus [meus] epistolam mittit. 5. Scio amicum [meum] epistolam missurum esse. 6. Putabam amicum [meum] epistolam missurum esse. 7. Magna praemia dabuntur. 8. Certior factus sum (Mihi dictum est) magna praemia datum iri. 9. Dux respondit magna praemia fortibus datum iri. 10. Consul creatus est. 11. Audivistine eum consulem creatum esse?*
12. Nobis dixisti (Nos certiores fecisti) eum iterum (rursus) consulem creatum esse.* 13. Novus ludus maior erit. 14. Speramus novum ludum maiorem fore (futurum esse). 15. Cognovimus novum ludum maiorem fore (futurum esse).

Part 2

1. Mercator nobis dixit (nos docuit) se ex Italia venisse.
2. Respondimus eum ad regionem pulcherrimam venisse.
3. Senex putavit (putabat) filium [suum] se vocare.
4. Non puto (credo) omnes servos eius liberatum iri.

5. Spero me novam domum (novas aedes) hic aedificaturum [esse].
6. Non putamus eum vera dicere (loqui).
7. Uxor mea scripsit se liberosque valere.
8. Consul dixit se ante hiemem hostes victurum [esse].
9. Senatores responderunt eum id facere non posse.
10. Amici [nostri] nobis dixerunt (nos certiores fecerunt) se post cenam nos secuturos esse.

Exercise 7B

1. Legimus Nerone regente urbem Roman incendio deletam esse.
2. Multi credebant Neronem ipsum eam urbem incendisse.
3. Quando certior factus es (Quando tibi dictum est) comites [tuos] incolumes (tutos) esse?*
4. Non dixisti te hic mecum manere velle.*
5. Barbari credunt has arbores dis sacras esse.
6. Quis nescit (ignorat) Fortunam semper fortes adiuvere?
7. Nuntius respondit complures civitates arma sumpsisse.
8. Non conabor negare me saepe officia [mea] neglexisse.
9. Magister dixit se puerorum nomina in libro scripsisse.
10. Apollo Atheniensibus dixerat eos muris ligneis conservatum iri.

Exercise 7C

1. Heri certiores facti sumus (docti sumus) avum nostrum aegrum esse (aegrotare); hodie audimus eum mortuum esse.
2. Etsi sciebamus te aegrum fuisse (aegrotavisse), putabamus te venire conaturum [esse].*
3. Caesar ab exploratoribus certior factus est agmen in valle constitisse.
4. Milites aperte dixerunt optimam victoriae facultatem (occasionem) dimitti.
5. Num testes negant se vocem tuam audivisse?
6. Glaucus sperabat Scyllam carmine se amare coactum iri.
7. Spero te saepe mihi scripturum [esse] multaque dona missurum.
8. Maiores nostri putabant pauperes debere nobiles in honore habere.
9. Comites mei dixerunt nos ante noctem ad latronum speluncam (per)venturos.

10. Senes responderunt senectutem sibi iuventute gratiorem videri.

Exercise 8A

1. Noli taurum timere*: amicos [nostros] exspectemus.
2. Ne hic diutius maneamus.
3. Da mihi pecuniam quam invenisti.*
4. Omnes cives fortes civitatem (rem publicam) defendant.
5. O pater, quamquam pluit, sine me hodie ad ludos ire.
6. Statim proficiscamur et celerrime iter faciamus.
7. Ne in agris laboret.
8. Noli aquam bibere*: vinum optimum rogemus.
9. Noli eam domum (eas aedes) emere: prope mare habita.*
10. Plus pecuniae mihi mitte, nam panem emere non possum.

Exercise 8B

1. Tempia deorum veterum deleamus.
2. Omnes hic ducum adventum exspectent.
3. Ne timeamus neve desperemus (Ne aut t. aut d.) quamquam in gravi periculo sumus.
4. Vide ut (Cura ut) ante noctem in silva ludere desinas.*
5. Memento semper te civem Romanum esse.
6. Cave (Vide) ne nimis pecuniae impendas.*
7. Scito amicos [tuos] te desiderare.*
8. Sequere nos, neque locutus sis.*
9. Cura (Fac) ut ad omnes portas custodes disponas.
10. Sine nos [in] navem tuam conscendere: magnam pecuniam dare volumus.
11. Noli mihi scribere aut auxilium a me rogare (petere).*
12. Neve equites neve pedites fugientes trans paludem sequantur.

Exercise 9A

1. Avunculus meus nautas navem parare iussit.
2. Me rogavit ut secum mare transirem.
3. Ceteri senem hortabantur ut rediret (regrederetur).

4. Eum oraverunt ne periculum contemneret.
5. Sed [ille] nautas cursum mutare vetuit.
6. Te oro ne tanta voce loquaris.*
7. Nemo mihi persuadebit ut idem iterum faciam.
8. Mater [mea] me hortata est ut proficiscerer seque relinquerem.
9. Moniti sumus ne conaremur mari effugere.
10. Te monemus ne uxorem expectes.

Exercise 9B

1. Varro Minucium vetuerat se absente hostes proelio lacessere. (Varro Minucio imperaverat ne se ...lacesseret).
2. Moneo vos, O iudices, ut reum propter adulescentiam (propter aetatem) absolvatis.
3. Senex nobis persuasit ut fuga salutem peteremus.
4. Fratres [mei] me rogant ut tibi negem eos velle fundum vendere.
5. Eos hortatus sum ut confiterentur se contra nos arma sumpsisse.
6. Dux (Imperator) tres cohortes procedere iussit collemque proximum capere.
7. Barbari Caesarem oraverunt ut ad suos redirent (regrederentur).
8. Pueri moniti erant ne in ea lacūs parte natarent.
9. Pater [meus] me vetuit prope flumen ire: nonne debeo ei parere?
10. Noli conari mihi persuadere ut spem victoriae abiciam (ut de victoria desperem).*

Exercise 10A Part 1

1. Ad ludum venimus ut discamus.
2. Mucius ad castra ivit ut regem interficeret.
3. Se celavit (abdidit) ne videretur.
4. Galli procedunt ut Romam capiant.
5. Hostes processerunt ut urbem oppugnarent.
6. Vēni ut pecuniam solvam.
7. Ne capiaris, vias vita.*
8. Fugiemus ne puniamur.

Part 2

1. Has litteras (Hanc epistolam) scribo ut te (vos) de periculo moneam.
2. Brutus Caesarem interficere statuit ut res publica libera esset.

3. Ne aurum amitteret, mulier sub terram celavit.
4. Orator in mensa stabat ut omnes facile se viderent.
5. Horatius trans flumen natavit (H. flumen tranavit) ne ab Etruscis caperetur.
6. Uxor [mea] ad forum ibit ut cibum vinumque emat.
7. Ne captivi effugiant, omnes portas statim claude.*
8. Tacuerunt, ut se sapientes (prudentes) putaremus (haberemus).

Exercise 10B

1. Caesar, ut incolas eius regionis oppugnaret, classem arcessere coactus est.
2. Exploratores emittamus, ne ab hostibus incauti capiamur.
3. Viginti milia civium convenerant ut ludos spectarent.
4. Ad litus exeamus (egrediamur) ut pisces petamus.
5. In Italiam adulescens venerat ut dives fieret.
6. Achilles, ut Patroclis mortem ulcisceretur, Hectorem interficere constituit.
7. Post hanc arborem te conde (cela), ne soror te reperiat (inveniat).*
8. Ut se contra barbarorum impetūs defenderent, urbem muris altissimis cinxerunt.
9. Verres nos ad hoc templum misit ut Herculis statuam praeclaram auferamus.
10. Atalanta, ne Hippomenes se vinceret, mālum aureum deiecit.

Exercise 11A

1. Tam celeriter cucurrimus ut defessi simus.
2. Tanta fuit tempestas ut non venerimus.
3. Tot libros emeram ut [eos] portare (ferre) non possem.
4. Tam stulti sunt ut nihil didicerint.
5. Tam latum erat flumen ut pontem aedificare non potuerimus.
6. Tanta fuit militum virtus (Tantus...animus) ut omnes impetūs sustinuerint.
7. Ita (Tali modo) te gessisti ut numquam te laudaturi simus.*
8. Tantum pretium rogavit ut domum (aedes) non emerim.

9. Tam acriter nostri pugnant ut facile Gallos superaturi sint.
10. Tam altus est murus ut flores videre non possimus.

Exercise 11B

1. Tot orationes nuper audiui ut nolim hodie senatui adesse.
2. Tam male canis ut nemo te audire velit.*
3. Tam crudelis (saevus) erat rex ut a civibus iratis [e] regno expulsus sit.
4. Ultra hanc vallem, tam angusta fit via ut difficile sit longius progredi.
5. Tantum fuit militum studium (Tanta... alacritas) ut imperator statim proelium committere ausus sit.
6. Tam ingens est theatrum ut omnes incolae simul fabulam spectare possint.
7. Adeo nos decepit dux ut insidias non providerimus.
8. Tam gravis est morbus ut cras moriturus sit.
9. Tanta est Christianorum constantia ut deos nostros precari nolint.
10. Tot arbores excēdisti ut nulla iam umbra in horto sit.

Exercise 12A

1. Magna voce locutus est ut omnes se audirent.
2. Tanta voce locutus est ut omnes eum audire possemus (eum audiremus).
3. Iube milites statim [in] naves conscendere.
4. In silvas exeamus (egrediamur) ut novos flores legamus.
5. Senex filiis convocatis dixit (filios convocatos certiores fecit) se velle fundum vendere.
6. Veta illos pueros lapides in hunc hortum iacere (inicere).
7. Matrem rogaverunt ut sibi plus pecuniae daret.
8. Ut bene scribere discas, optimos libros lege.*
9. Tantum fuit (erat) eorum gaudium ut nimis vini biberint.
10. Ut ante noctem ad vicum pervenias, celerius iter fac.*
11. Equites iussi sunt fugientes (pro)sequi.
12. Tam densa erant folia ut aves videre non possemus (potuerimus).
13. Num credis (putas) me per fenestram effugere conaturum esse?*

14. Tam negligentes sunt custodes ut per ianuam effugere conaturus sim.
15. Vetiti sumus sub ea arbore stare (consistere).
16. Caesar iam cognoverat legatos a compluribus (nonnullis) civitatibus missum iri.
17. Tantam praedam (Tantum praedae) hi mercatores iam vendiderunt ut ditissimi sint.
18. Si nocentes sunt, severe (graviter) puniantur.
19. Certiores facti regem crudelem mortuum esse, dixerunt se gaudere.
20. Pro patriciis neve laboremus neve pugnemus.

Exercise 12B

1. Noli putare (Ne existimaveris) hortos quos vidimus meo (meis) pulchriores esse.
2. Dictator magistrum equitum vetuerat se absente proelium committere.
3. Tam saepe (Totiens) falsis rumoribus decepti eramus ut verum periculum non timeremus (timuerimus).
4. Sagittarii iussi erant prope vadum in insidiis latere.
5. Pro certo habeo, maiore pretio soluto, nos statim dimissum iri.
6. Ossibus visis (Ubi ossa vidimus) adeo perterriti sumus ut e spelunca fugerimus.
7. Non puto necesse esse idem iterum (rursus) rogare.
8. Marius, ne inimici se interficerent, in palude prope oram se celavit (abdidit).
9. Hi obsides volunt nos orare (a nobis petere) ut se ad suos remittamus.
10. Cura (Fac) ut fratrem admoneas ut nos laborantes adiuvet (ut nobis laborantibus subveniat).
11. Ut pecuniam solverem, coactus sum fundum vendere qui a patre mihi relictus erat.
12. Hanc epistolam (Has litteras) Ciceroni redde, nec responsum expectaveris.
13. Servus non ausus est negare se ipsum venenum paravisse.
14. Credo te de industria libros celavisse: cave ne cras sic (ita) tempus teras.*

15. Ut novam provinciam bene administremus (regamus), barbarorum linguam discamus.

Exercise 13A

1. Neminem ibi reliquimus.
2. Neque dedimus [ullum] panem eis neque vendidimus. (Nullum panem eis aut d. aut v.)
3. Diu spectavi, neque quidquam vidi.
4. Clam discesserunt, neque umquam revenerunt.
5. *Ne fortissimi quidem milites* vallum ascendere (transcendere) ausi sunt.
6. Hostium exploratores nec vidimus nec audivimus.
7. Neminem aut inire aut exire (discedere) passus sum.
8. Tristi nuntio allato nec rex nec regina locuta est.
9. Cur ne tuae quidem sororis filios invitavisti (vocavisti?)
10. Neuter consul hodie in senatum veniet.

Exercise 13B

1. Quamquam in valle quaesivi, nullos flores usquam repperi.
2. Nemo nostrum vult aut panem tuum esse aut vinum quod attulisti bibere.*
3. Tam saepe (Totiens) per eas regiones (ea loca) iter fecerant ut *ne leones quidem saevos* (feros) timerent.
4. Nihil non fecit ut argentum amissum reciperet.
5. Saepius mihi dixit se te (vos) novisse.
6. Proelio facto Romani sine dubio victores (superiores) discesserunt.
7. Vel ponte vel vado facile flumen transire poteris.*
8. Nusquam fere iam (nunc) principes aut potestatem aut auctoritatem habent.
9. Certior factus sum neutrum horum laborem (opus) suscipere velle.
10. Tam iratus fuit Coriolanus ut nec mater nec uxor eum movere posset (potuerit).

Exercise 14A

1. Consul negavit hostes nos umquam victuros [esse].
2. Credebamus (Putabamus) hostes numquam nos victuros [esse].
3. Iuro me numquam te (vos) decepturum [esse].
4. Narratur (Fertur) Homerus caecus fuisse.
5. Constabat [inter omnes] eum dolo turpi creatum esse.
6. Spero me ibi te uxoremque visurum [esse].
7. Necesse est nocentes tandem poenas dare.
8. Imperator, arbitratus (ratus) hostes appropinquare (advenire), aciem instruxit.
9. Videbantur (Visi sunt) constituisse non cedere.
10. Polliciti se magnum auri pondus relatueros [esse], profecti sunt.

Exercise 14B

1. Apparet (Manifestum est) te quoque idem (eadem) sentire.*
2. Dimittēris (Liberaberis) si pollicitus eris te praedam redditurum [esse].*
3. Videris, mi fili (O fili), divitias gloriae antepondere.
4. Constat [inter omnes] Germanos crudeliores esse Gallis (quam Gallos).
5. Custodes negaverunt quemquam conatum esse arcem intrare (ingredi).
6. Nuntiatum est decem naves vi venti fractas esse.
7. Arbitrati (Rati) comites nostros non iam profectos esse, lente iter fecimus.
8. Dicitur (Fertur) Catilina minatus esse se rem publicam eversurum [esse].
9. Speramus nos bello confecto (ubi bellum confectum erit) incolumes redituros [esse].
10. Noli polliceri te his legatis obsides traditurum [esse].*

Exercise 15A

1. Sex dies apud nos morati, heri solis ortu discesserunt (profecti sunt).
2. Meridie solvimus et (Meridie profecti) ad solis occasum navigavimus.

3. Cottidie mane ad templum Iovis eunt (templum Iovis adeunt).
4. Triginta septem annos natus consul creatus est.
5. Per eam noctem in insidiis latuerunt; tandem prima luce apparuerunt.
6. Tarquinius quattuor iam menses (quintum iam mensem) regnabat.
7. Urbs nostra *abhinc annos ducentos* condita est.
8. Quotā horā (Quā horā) cenare soles?*
9. Paulo post [primam] lucem discesserunt (profecti sunt), et vesperi revenire conabuntur.
10. Sub meridiem reliqui hostes se dediderunt.
11. Noctes, quae aestate breves sunt, sub hiemem longiores fiunt.
12. Decem iam annos (Undecimum iam annum) Troiam obsidemus.

Exercise 15B

1. *Abhinc annos viginti* cum uxore liberisque in Africam ivit.
2. A nullo his sex mensibus visus est.
3. Polliciti sunt se biduo pecuniam reddituros [esse].
4. Audio te hos decem dies aegrum fuisse (aegrotasse).
5. Proxima aestate bellum inter Romanos Poenosque ortum est.
6. Forte pater eius quattuor ante mensibus mortuus erat.
7. Interdum latrones in montibus latent; noctu vicos propinquos praedantur.
8. Quotannis nautae naves vere deducebant (deducere solebant).
9. Ex eo tempore portae cottidie solis occasu clauduntur.
10. Postridie solis ortu senatores (patres) convenerunt, neque ante nonam diei horam discesserunt.

Exercise 16A

1. Nescio quare hoc fecerit.
2. Magister puerum rogavit quid vidisset.
3. Non intellegit quantum fuerit periculum.
4. Statim vidimus quantum esset periculum.
5. Cognosce num nobiscum ire velit.
6. Obliti sumus quot dona ei (ad eum) misissemus.
7. Tandem audiverunt quo ivissemus.
8. Nemo scit num hostium copiae cessurae sint.
9. Sensimus (Intelleximus) quam difficile iter futurum esset.
10. Dic mihi (Doce me) quis sis et quare veneris.*

Exercise 16B

1. Caesar captivos rogavit (e captivis quaesivit) quot civitates contra populum Romanum coniuravissent.
2. Saepe obliviscimur quem ad modum nos gerere debeamus.
3. Nescivimus (Nesciebamus) quando ad urbis portas (per-) venturi essemus.
4. Cognosce ex amicis num diu hic mansuri sint.
5. Incertum (Dubium) erat quo hostes noctu ivissent (discessissent).
6. Dic mihi (Doce me) num canem meum nuper videris.*
7. Mirum est quam celeriter pueri pecunia consumatur.
8. Duae viae in hoc oppidum ferunt: scisne utrā ingressurus sit?
9. Memini ubi ei occurrerim (eum convenerim) et quid se facturum pollicitus sit.
10. Imperator exploratores rogavit quot equites ultra montem (collem) vidissent.

Exercise 16C

1. Senex non meminit quot annos in eodem vico habitaverit.
2. Plinius statuit Traianum rogare (e Traiano quaerere) num Christianos puniri vellet.
3. Incertum (Dubium) erat uter consul maiorem victoriam reportavisset.
4. Servi nesciunt num dominus se liberaturus sit.
5. Mirum est quam saepe idem carmen canat.
6. A rege interrogatus, nobis dixit (nos certiores fecit) quam diu apud exercitum fuisset.
7. Conare cognoscere quo eamus et quando profecturi simus.
8. Pauci vestrum intellegunt quam difficile futurum sit hostes clam circumvenire.
9. Iudices hortatus sum ut aperirent (dicerent) quantum pecuniae acceperissent.
10. Custodes rogavi num scirent quid superiore (priori) nocte factum esset (accidisset).

Exercise 17A

1. Dic nobis (Doce nos) quare mortuus sit.*
2. Amicos docuit quale esset iter.
3. Nescimus quantus ille ager sit.
4. Incertum (Dubium) erat ubi hostium castra essent (posita essent).
5. Nonne intellegis quare (quo consilio) id rogem (rogaverim)?
6. Nemo suspicabatur unde rumor ortus esset.
7. Patre [suo] iubente aurum mihi reddidit (remisit).
8. Servis adiuvantibus pecuniam repperimus.
9. Volo te brevi servitute liberari.*
10. Caesare duce (ducente) Gallos superavimus.
11. Consulibus absentibus non audemus vobis respondere.
12. Pompeio victo nemo sciebat quid Caesar facturus esset (quid Caesar in animo haberet).

Exercise 17B

1. Multa mentitus statim intellexit quam stulte respondiisset.
2. Ut cognosceret quam altum esset flumen, dux complures speculatores praemisit.
3. Dic mihi quare velis consilium comitibus insciis mutare.
4. Auctoribus (Monentibus) nautis paullo ante [primam] lucem solvimus (ancoram sustulimus).
5. Caesar voluit (volebat) absens consul creari.
6. Amico mortuo magno dolore affectus est.
7. Nemo fere tum intellegebat quare (quem admodum) tempestates fierent (orerentur).
8. Tam diu cum eo (apud eum) mansi ut non intellegam quo consilio me invitum dimiserit.
9. Semper utilius est monere quam queri.
10. Diligenter cognovit quot quantique essent portūs eius orae.

Exercise 18A

1. Sperasne te paucis diebus opus confecturum (perfecturum) [esse]?*
2. Quando rursus pace fruemur? Nescio quare bellum geramus.

3. Nemo ea nocte prae gaudio dormivit.
4. Britanni ferro pro pecunia uti solent.
5. Tam stultus est *ut ne nomen quidem* suum scribere possit.
6. Pater [meus] minatus est se non me secum ad mare ducturum esse.
7. Britannia aliquanto maior Sicilia est: non facile totā insulā potiemur.
8. Quis scit quare consilia nostra mutata sint?
9. Tantum vini attulimus ut aquā non nobis opus sit.
10. Negaverunt quemquam accusatum iri; sed non putavimus eos vera loqui.
11. Hostium pavore (terrore) freti, summa celeritate in eorum fines processimus (contendimus).
12. Nonne intellegis (sentis) quem ad modum nos decipiat?*
13. Eum rogavi num me absente domus refecta esset (aedes refectae essent).
14. Celeri nave vecti, duodecim diebus in Asiam pervenimus.
15. Nobis insciis discesserant, nec sciebamur ubi eos rursus reperturi essemus.
16. Dicuntur (Feruntur) maiores nostri barbas longas habuisse.
17. Putasne talem morem laude dignum esse?*
18. *Abhinc annos decem* Troiā discessimus (profecti sumus); sex iam menses in hac insula habitamus.
19. Cur vis cognoscere quam alta sit illa arbor?
20. Duce monente nonā horā profecti sumus, ut vesperi adveniremus.

Exercise 18B

1. Nullas fere litteras (epistolas) a te his sex mensibus accepi.
2. Doleo te aegrum fuisse; quando speras te ad amicos regressurum?
3. Narrantur aves folia attulisse ac puerum puellamque dormientes texisse.
4. Incertum erat quot hostium naves pridie depressae essent.
5. Legati postulaverunt ut centum obsides triduo sibi traderentur.
6. Videris aut nos decipere conari aut ipse ab aliis deceptus esse.
7. Romani, quorum naves multo minores sunt quam Gallorum, remis uti solent.
8. Suspiciatus nos se agnovisse, in proximum templum confugit.

9. Senesne multis voluptatibus frui possunt?
10. Me rogaverunt quo die natus essem et num sorore maior [natu] essem.
11. Cyclopes pane et lacte vescuntur; multo tamen saeviores hominibus sunt.
12. Non potes me cogere polliceri me te secuturum.*
13. Quantā pecuniā nobis opus erit? Nescio quo eamus (ituri simus).
14. Alii milites equis in urbem inventi sunt; alii pedibus sunt ingressi.
15. Num oblitus es (Oblitusne es) matre viva nos plures servos habuisse (matre viva plures servos nobis fuisse)?

Exercise 19A

1. Legati Corintho in suam urbem remissi sunt.
2. Malumus Londinii quam ruri habitare.
3. Caesar magnam classem Brundisium convenire iussit.
4. Legio tertia decima, tredecim milia passuum progressa, ad (prope) Ravennam castra posuit.
5. Ab ea parte oppidi fossam quindecim pedes altam duxerunt.
6. Villa quam emi viginti milia passuum ab Antio abest (distat).
7. Hoc vinum in urbem ad amicos [nostros] mittemus.
8. Etsi eodem it, aliā viā iter faciet.
9. Flumen Tiberis est ducentos quinquaginta milia passuum longum.
10. Veni huc: cur domo discessisti?* Hodie ubique pericula sunt.

Exercise 19B

1. Quamquam Via Appia contendimus (properavimus), sero huc venimus.
2. Equites a sinistro [latere] instructi erant, legiones in media acie constiterant.
3. Ex altera castrorum parte egressi, hostes a tergo oppresserunt (adorti sunt).
4. Quomodo pedibus flumen decem pedes altum transire possumus?
5. Multae naves militum (militibus) plenae Carthagine in Hispaniam profectae sunt.

6. Romani hostibus terra marique victis tandem pace fruebantur.
7. Tot incendia per totam urbem fuerunt ut incolae omnibus portis fugerent.
8. Haec dona Athenas ad fratres [meos] missurus sum.
9. Inimici Caesaris putabant (credebant) se Corfinii in oppido bene munito tutos futuros (fore).
10. Ea urbs muris viginti pedes altis, decem latis cincta est.

Exercise 20A

1. Num quid exploratores cognoverunt?
2. Utrum emisti equum an invenisti?*
3. Utrum vis donum ei mittere an non?*
4. Nemo rogavit utrum Gallus an Britannus esset servus.
5. Haud scio an tandem vera dicas (loquaris).*
6. Utrum mavis senum an adolescentium (iuvenum) sententias audire?*
7. Nesciebamus utrum opus suscepturus esset necne.
8. Utrum in flumine an in mari piscaturus es (piscari in animo habes)?*
9. Non mihi dixerunt num quis ante me nuntium attulisset.
10. Dic mihi (Doce me) utrum aestate an hieme in Asiam navigaveris.

Exercise 20B

1. Utrum cautibus (saxis) improvisis an vi venti navis fracta est?
2. Milites incerti erant utrum Sabinus an Cotta legioni praeesset.
3. Nescio, nautae, an novam insulam, multo maiorem Siciliā, invenerimus.
4. Utrum Hispaniae an Galliae montes altiores sunt?
5. Num quis scit quare socii minati sunt se nos deserturos?
6. Quamquam iterum iterumque clamavit, nescivit num quis audiret.
7. Iudices decernent (statuent) utrum reus innocens sit necne.
8. Haud scio an maiores [nostri] multo feliciores quam nos fuerint.
9. Utrum terra an mari hinc domum remitemur?
10. Utrum Romanos an Poenos credis victoria digniores fuisse?*

Exercise 21A

1. Ne quis post solis occasum [ex] urbe egredi conetur.
2. Centuriones monuit ne quis ante signum gladium destringeret.
3. Ne punirentur, pueri in horto se celaverunt (condiderunt).
4. Eos monui ne quid de adventu meo dicerent.
5. Ne quando barbari in provinciam invaderent (irrumperent) vallum (munitio) ingens factum (facta) est.
6. Ne captivi effugerent omnes portas clausimus.
7. Nos monuerunt ne [e] nave egrederemur neve portum iniremus (ingrederemur).
8. Huc veni eo consilio ut regem Porsenam interficerem.
9. Hortatus sum ne quis proelium vitaret neu periculum timeret.
10. Ne tempus teras, polliceor me properaturum [esse].

Exercise 21B

1. Coniurati ne caperentur clam rus exierunt.
2. Ne quo clamore (sonitu) excitetur, in mediis aedibus (in media domo) dormire solet.
3. Ne hostes nostros a tergo circumvenirent neve aqua [eos] intercluderent, Caesar tres cohortes a sinistro [latere] collocavit.
4. Ideo (Idcirco) te moneo ne quo dolo (ne qua fraude) decipiaris.
5. Ne consilium aperiretur, iuraverunt se nihil contra leges fecisse.
6. Neu spem abiciamus (Neu desperemus) neu minis cedamus.
7. Ne quando frustra auxilium roges, socios magna cura dilige.*
8. Nos oravit ne se reprehenderemus, neu stultum putaremus (haberemus).
9. Caesar magnis itineribus procedebat (contendebat) eo consilio ut hostes quattuor diebus consequeretur.
10. Ne quis verba huius tam periti hominis (viri) neglegat.

Exercise 22A

1. Transfugae a nuntio moniti sunt ut noctem (solis occasum) expectarent.
2. Nemo mihi persuadebit hanc legem aequam esse.
3. Uxor tua me iussit litteras tibi (ad te) scribere.

4. Socii nostri speraverunt (sperabant) fore ut fortius resisteremus.
5. Iube servos cenam statim inferre.
6. Doce me (Dic mihi) utrum Gallia an Britannia maior provincia sit.
7. Primum me rogavit quid in manu haberem; tum (deinde) me rogavit ut sibi darem.
8. Fratri tuo persuade ut consulatum petat.
9. Non credo fore ut omnes servi liberentur.
10. Consul dixit fore ut ante hiemem hostes vinceret.

Exercise 22B

1. Quomodo iudicibus persuadebis reum tale scelus admisisse?
2. Ubi eum rogavi (Ubi ab eo petivi) ut mecum veniret, me rogavit (a me quaesivit) quo irem et quota hora huc reverturus essem.
3. Etsi sciebamus patrem dolum nostrum graviter (aegre) ferre, nesciebamus utrum nos puniturus esset.
4. Vetiti sumus cuiquam dicere quid acciderit (factum sit).
5. Si uxor tua aegra est, moneo ut medicum arcessas (medicus arcessatur).
6. Cicero senatum convocatum monuit rem publicam in gravi periculo esse.
7. In hoc libro Ovidius narrat quem ad modum Iuppiter statuerit homines delere.
8. Tanto ingenio praeditus erat ut speraret fore ut tribus mensibus linguam Graecam disceret.
9. Apollo Athenienses docuerat fore ut muris ligneis (con)servarentur.
10. Comites mei dixerunt fore ut ante noctem ad latronum speluncam veniremus.

Exercise 23A

1. Non timeo ne vincamur (superemur).
2. Timeo ne hostes vincere non possimus.
3. Veriti silvam intrare (inire) constiterunt.
4. Periculum est ne non ad tempus reveniat.

5. Timebat (Timuit) ne comites se desererent (relinquerent).
6. Timeo ne arx iam capta sit.
7. Speculatores, veriti ne hostes se vidissent, se receperunt.
8. Num times vera dicere (loqui)?*
9. Timuimus (Timebamus) ne amici [nostri] domi non essent.
10. Servus domini iram veritus postridie (au)fugit.
11. Timuimus (Timebamus) ne totam noctem plueret.
12. Pueri timebant (timuerunt) ne magister subito ianuam aperiret.

Exercise 23B

1. Timeo ne tibi (vobis) videar comitibus imprudentior esse.
2. Timebat (Timuit) ne ceteri se gloriari putarent.
3. Grave periculum erat ne novi pontes vi aquae refringerentur.
4. Nautae, veriti ne navis fluctūs ingentes non sustineret, solvere (ancoram tollere) timuerunt.
5. Senex, a filiis filiabusque desertus (relictus), timebat (timuit) ne fame periret (moreretur).
6. Timeo ne fures heri omne aurum abstulerint.
7. Primo Galli urbem desertam ingredi (inire) timebant (timuerunt).
8. Timebant (Timuerunt) ne quae insidiae in viis essent.
9. Senatores (Patres) timebant (timuerunt) ne Papirius patre inscio consilia sua aperiret.
10. Num gladiator timet ne ab adversario [suo] ignavus appelletur?

Exercise 24A

1. Non possum tibi dicere quem ad modum heri huc venerim.
2. Cognosce utrum frumento an piscibus barbari vescantur.
3. Pedites longiore itinere contenderunt (iverunt) ut hostes a tergo circumvenirent.
4. Cives timebant ne Catilina consul fieret (crearetur).
5. Adulescens id (hoc) eo consilio fecit ut patrem ulcisceretur.
6. Non puto (credo) bellum hac aestate confectum iri (Non puto fore ut bellum...conficiatur).
7. Nullas fere litteras nuper Athenas ad filium misisti.
8. Pro certo habeo fore ut facillime natare discas.

9. Nautae Athenienses, terra marique victi, timebant ne numquam patriam viderent.
10. Utrum in urbe an ruri habitare mavis?*
11. Nescio an (Haud scio an) maiore praemio dignus sit.
12. Hostibus fuis, oppidum eorum captum deleuimus.
13. Roga eum num timeat flumen quinque pedes altum transire.
14. Corpus totum diem humi iacebat, nec quisquam vidit.
15. Incertum (Dubium) est utrum nos a latere oppugnaturi sint necne.
16. Pastor nos monuit noctem adesse iussitque domum properare.
17. Te oro ne quem de hoc scelere certiore facias.*
18. Dic mihi quando speres te eam pecuniam mihi redditurum [esse].*
19. Timebamus (Timuimus) ne consul de equo delapsus esset.
20. Ne quid audiant, omnes fenestras claude.*

Exercise 24B

1. Ne hostes his locis (in hac regione) pabulentur, iube equites proximum collem capere (occupare).
2. Timeo ne his officiis non diutius fungi possim.
3. Arx ab utraque parte (Arx utrimque) vallo viginti pedes alto (vallo viginti pedum) defendebatur.
4. Te moneo aquam multis locis duodecim pedes altam esse: cave ne incidas.*
5. Legio quarta decima, [quae] a sinistro latere (cornu) collocata [erat], a tergo oppugnata est.
6. Dic mihi utrum uno die hinc domum pervenire possim necne.
7. Periculum erat ne amici nostri non providissent quid facturi essemus.
8. Ne quis horum proditorum exemplum sequatur.
9. Timeo ne proximi montes triginta milia passuum absint (distant).
10. Malumus hac aestate Baiis otio frui quam diutius Romae morari (manere).
11. Timuerunt (Timebant) ne frigore prohiberentur bene dormire.
12. Duodecim iam annos (Tertium decimum iam annum) Athenis in urbe pulcherrima habito.
13. Custodes ad portas dispositi (collocati) sunt ne quis clam ingredietur.
14. Timuit (Timebat) ne ipse periculum iniret, alii gloriam (laudem)

- quaerent (pararent).
15. Nescio num quis errorem animadverterit (senserit).
 16. Nescio an (Haud scio an) nemo animadverterit quis ibi sedeat.

Exercise 25A

1. Pueri semper patribus [suis] parere debent.
2. Hostes diu et acriter equitibus nostris restiterunt.
3. Verba eius omnibus [eis] qui concilio aderant displicuerunt.
4. Integrae copiae laborantibus succurrerunt (eis quae laborabant subvenerunt).
5. Cur, O mater, non ditiori viro (marito) nupsisti?
6. Caesar rogatus est ut omnibus captivis parceret.
7. Forte heri Horatio in ponte occurri.
8. Amicus fidelis aliis consulit, non sibi.
9. Pompeio non favebo, nam prudentia ei deest.
10. Timuerunt (Timebant) obsidibus mortem minari.
11. Caesar ei civitati bellum intulit quod provinciae nocuerat (-ant).
12. Adulescens multis proeliis interfuerat.

Exercise 25B

1. Romani, ducibus diffisi, in medios montes procedere noluerunt (se in medios montes processuros negaverunt).
2. Quod mihi nubere nolebat, sororem eius [natu] minorem duxi.
3. Haud scio an mater mihi ignoscere velit.
4. Priore (Superiore) aestate Veientes Romanis (populo Romano) bellum indixerant.
5. Pauci libertati student; plerisque placet sibi consulere.
6. Pompeii legatos extra castra conveni.
7. Respondi neminem fere iam ei favere; sed noluerunt mihi credere.
8. Apparet (Manifestum est) fore ut minus acriter nobis resistent.
9. Nescio quando socii [nostri] nobis subventuri sint.
10. Sex iam menses Afranius illi exercitui praeest.

Exercise 26A Part 1

1. Divitibus saepe invidetur.
2. Captivis propter virtutem (fortitudinem) parceretur.
3. Nocentibus numquam ignoscetur.
4. Illis civitatibus a finitimis nocitum erat.
5. Facile ab amicis nobis persuasum est ut id (hoc) faceremus.
6. Ciceroni propter eloquentiam invidebatur.
7. Non iam mihi a nobilibus favebitur.
8. Nobis a magna manu sagittariorum resistebatur.
9. Cur non semper legibus paretur?
10. Priscis temporibus pauperibus a divitibus subveniebatur (succurrebatur).

Part 2

1. Ad vesperum pugnatum est.
2. Undique in forum concursus est.
3. Gallis parceretur, etsi tam diu nobis restiterunt.
4. Iterum idem (eadem) die: fortasse tibi credetur.*
5. Ab eis quibus nocui mihi ignotum est.
6. (Con)clamatum est ut oppidum dederent.
7. Media nocte e portu discessum est; postero die (postridie) ad insulam perventum est.
8. Civibus aegre persuasum est ut magistratibus parerent.
9. Equitibus ab utrisque emissis, acerrime pugnatum est.
10. Si fratri meo nupseris, ab omnibus mulieribus (feminis) tibi invidetur.

Exercise 26B

1. Rex, quamquam non ei nocitum erat, coniuratis mortem minatus est.
2. Edixit (Imperavit) ne cui parceretur.
3. A prima luce ad nonam diei horam pugnatum est.
4. Ubi praediximus quantum periculum Caesari immineret, nobis non creditum est (Nobis praedicentibus quantum....immineret non creditum est.)
5. Noli nobis timere;* nam pro certo habeo nobis non nocitum iri.

6. Caesar proelium commissurus militibus decimae legionis dixit se eis confidere.
7. Ne vobis persuadeatur, cives, ut agrum (terram) bonaque (opesque) tradatis.
8. Audio tibi persuasum esse ut eis ignosceres qui te accusant (accusaverunt).
9. Pollicitus est se triduo (intra triduum) nobis subventurum.
10. Quamquam saepius patri displicuerant, sperabant sibi ignotum iri (sperabant fore ut sibi ignosceretur).

Exercise 27A

1. Huc missus sum qui tecum (vobiscum) laborem.
2. Habemus quod tibi (vobis) demus.
3. Caesar tres cohortes reliquit quae hostes vexarent.
4. Puer togam deposuit quo facilius curreret.
5. Propter incendium non habebamus ubi dormiremus.
6. Da mihi pecuniam qua panem emam.*
7. Athenienses me miserunt qui Apollinis oraculum consulerem.
8. Avunculus meus novum librum quem legamus misit.
9. Reus non habebat quod de scelere diceret.
10. Quo plures amicos habeas, optimum eme vinum.*

Exercise 27B

1. Caesar exploratores praemisit qui cognoscerent ubi essent hostes.
2. Brutus, orator eloquentissimus, delectus est qui apud plebem orationem haberet.
3. Mercator dives agrum emit ubi villam sibi aedificaret.
4. Legati a Veientibus Romam missi sunt qui pacem orarent.
5. Ubi me rogavit (Ei roganti) unde venissem, non habui quod responderem.
6. Caesar castris positis in omnes partes dimisit qui aquam lignumque peterent (qui aquarentur et lignarentur).
7. Lacum novo ponte transii, quo celerius domum pervenirem.
8. Mulieres timebant ne non esset qui onera tam gravia portaret

(ferret).

9. Non est quod gloriae meae invid eas.*
10. Galli frumentum combusserunt (incenderunt) ne quid relinqueretur quo Caesaris copiae vincerentur.

Exercise 28A

1. Non is es qui sine causa me reprehendas.
2. Erant (Fuerunt) qui aliud putarent.
3. Nemo est quin sciat Romanos barbaris fortiores esse.
4. Erant olim multi cives qui numquam legere discerent.
5. Nemo tam fortis est qui omnia genera periculorum (qui pericula omnium generum) contemnat.
6. Dignus est qui propter virtutem magnum praemium accipiat.
7. Nemo erat quin novo consuli confideret.
8. Haec lingua idonea est quam discas.*
9. Quis est qui me trans paludem ducat?
10. Ei erant quos nemo in honore haberet.
11. Non is est pater meus qui aliis invid eat.
12. Nemo est quin pacem desideret.

Exercise 28B

1. Erant (Fuerunt) qui negarent se ulli consilio interfuisse.
2. Quis est qui dicat vitam quam libertatem cariorum esse?
3. Nemo eo tempore Romae erat quin Ciceroni potius quam Catilinae faveret.
4. Nemo fere tam improbus est quin aliquando recte (iure) agere velit.
5. Verres videbatur non idoneus esse qui provinciam administraret.
6. Pauci in hac civitate sunt quibus novae leges aequiores prioribus videantur.
7. Non is erat Augustus qui pateretur Antonium toti populo servitutem minari.
8. Credo neminem hic esse (adesse) quin proditores oderit.
9. Non ei erant Galli qui facile cederent.
10. Nemo pauper erat cui non aut pecuniam aut agrum daremus.

Exercise 29A

1. Caesar Bruto Catonique odio erat (fuit).
2. Cibi inopia mihi magnae curae est.
3. Caesar tres cohortes navibus praesidio reliquerat.
4. Manlius propter virtutem (Manlius virtute) urbi saluti fuit.
5. Frumentum captum nostris magno usui fuit.
6. Mores patris tui (vestri) bonis civibus odio sunt.
7. Classis nostra magno praesidio sociis fuit.
8. Equites legionibus laborantibus auxilio (subsidio) missi sunt.
9. Navium magnitudo Romanis in eo proelio magno impedimento fuit.
10. Salus huius rei publicae (civitatis) semper dis cordi erit.

Exercise 29B

1. Maiorum [nostrorum] sapientia semper nobis exemplo sit.
2. Puto nivem sequentibus impedimento fore, nobis auxilio.
3. Tanto ei fuit dolori matris mors (mater mortua) ut numquam postea riserit (rideret).
4. Cur Antonius omnibus eis odio fuit quibus libertas erat cara (cordi)?
5. Caesar, quingentis peditibus castris praedaeque praesidio relictis, profectus est.
6. Magnus ventus hostibus exitio, nostrae classi saluti fuit.
7. Cicero credebatur consulatum magno sibi honori futurum (fore).
8. Quanto dedecori parentibus miseris fuit scelus tuum!
9. Aliis oneri esse honores videntur, aliis usui.
10. Mihi quidem oratio tua magno est audaciae documento (argumento).

Exercise 30A

1. Magister iniquus librum mihi ademit.
2. Duo praetores creabuntur qui leges administrent.
3. Pilum de muro iactum (deiectum) centurioni scutum percussit.
4. Hoc nuntio allato, undique in forum concursus est.
5. Consilium tuum amicis[tuis] semper magno usui erit.*

6. Si omnia arma tradideritis (Omnibus armis traditis) vobis ignoscetur.
7. Clamore sublato (Ubi conclamatum erit) scies arcem captam esse.*
8. Quo celerius ad oram perveniamus, totam noctem ire (iter facere) in animo habemus. (*Or fut. part.*)
9. Hi nautae aegre e mari erepti sunt.
10. Impetu audaci equites captivos hostibus eripuerunt.
11. Ubi fratri obviam veni (Fratri obviam factus) ei manum comprehendi et flevi.
12. Magnae curae mihi fuit quod non ad tempus venisti(s).
13. Tandem me auctore (me suadente) sororem meam rogavit ut sibi nuberet.
14. Ego fraterque locum novae urbi deligemus (capiemus).
15. Comes meus me hortatus est ut sibi succurrerem (sibi auxilio venirem).
16. Senatores (Patres) Pompeium delegerant qui novo exercitui praeesset.
17. Semper eis consule quibus auxilio tuo opus est.*
18. Tres naves longae portui praesidio relictæ erant.
19. Nonne hoc aurum nobis maximo usui erit?
20. Non tamen ei sunt barbari qui libentes (libenter) aurum nobis dent.

Exercise 30B

1. Nemo est quin sciat Homerum caecum fuisse poetam; sed ubi natus sit incertum est.
2. Imperator, veritus hostes longius prosequi, receptui cecinit.
3. Hoc tanto in discrimine neutri rei publicae auxilio venerunt (rei publicae subvenerunt).
4. Ab eis quibus profueramus nobis invisum est.
5. A quarta hora ad multum diem pugnatum erat.
6. Agricola, legioni vicesimæ praefectus, se imperatorem prudentem praestitit (praebuit).
7. Multae causae sunt cur non semper vera dicere audeamus.
8. Non potuimus sociis persuadere ut diutius hostibus resisterent.
9. Tibi iratus sum quod non officium praestitisti.*

10. Magna pecunia mihi data est qua ceteros iudices corrumpam.
11. Senex timebat ne nepotibus oneri esset.
12. Intellegisne temeritatem istam tibi exitio futuram (fore)?*
13. Non is est magister (dominus) noster cui facile persuadeamus ut poenam (supplicium) differat.
14. Agricola dicit se has arbores [idcirco] cecidisse quo plus frumenti sereret.
15. Ne tibi persuadeatur ut talem orationem habeas: nam omnibus ludibrio eris.

Exercise 31A

1. Muri urbis reficiendi sunt. 2. Portae ante noctem claudendae sunt.
3. Pecunia a mercatore statim solvenda est. 4. Quid nobis faciendum est? 5. Civibus patria defendenda est. 6. Mihi hic manendum est, reliquis lacus transeundus. 7. Nonne nobis discedendum (abeundum) est? 8. Consilio eius turpi resistendum est. 9. Filiis a Bruto ignoscendum est. 10. Romanis bellum in Africa gerendum erat.
11. Nova lingua nobis discenda erit. 12. Exploratoribus collis (mons) altus ascendendus fuit.

Exercise 31B

1. Urbes quae desciverunt (defecerunt) obsidendae sunt.
2. Equitibus Galli trans campum sequendi fuerunt.
3. Non diutius comites expectandi sunt; statim est proficiscendum.
4. Primo vere Caesari copiae ex hibernis educendae erant (fuerunt).
5. In loco superiore (In colle) consistendum est, non in ipsa fluminis ripa.
6. Pecunia seni a fure reddenda fuit.
7. Hi pueri putabant sibi natare discendum [esse].
8. Pater mihi complures libros legendos dedit.
9. Nuptiae tibi in mensem Quintilem (Iulium) differendae erunt.*
10. Nisi hic habitas, [tibi] discedendum erit.*

Exercise 31C

1. Postridie (Postero die) altera epistola mihi scribenda erat, quo brevius sententiam exponerem (quo brevius dicerem quid putarem).
2. Omnibus populis (gentibus) pax petenda est, bellum vitandum.
3. Uxori tuae in hac valle aestate non manendum est, ne in morbum incidat (ne aegra fit).
4. Nonne eis parcendum est qui nobis profuerunt?
5. Caesar tertiam decimam legionem legato tradidit in Arvernorum fines (in Arvernos) ducendam.
6. Civis nobilissimus sum: multo maius pretium postulandum est.
7. Tanta tempestas coorta est ut omnibus navibus in portum redeundum esset.
8. Nemo est quin sciat Ciceronem in proximum annum consulem creandum.
9. Non puto eodem consilio [nobis] iterum (rursus) utendum.
10. Omnibus vectigalia solvenda sunt; divitibus autem plus solvendum quam pauperibus.

Exercise 32A

1. Omnes gentes (populi) libertatem magni aestimant (faciunt).
2. Frater meus equum nongentis sestertiis emit.
3. Cogor domum meam vili vendere quod vetus est (Cogor aedes meas vili vendere quia veteres sunt).
4. Sententiam tuam non flocci facio.
5. Novus servus magno mihi stetit.
6. Reliquam terram (Reliquum agrum) decem milibus sestertium vendemus.
7. Romani Graecorum mores minimi aestimabant.
8. Quanti vinum vendidisti? Duobus milibus quingentis sestertiis.
9. Hunc librum minoris quam illum aestimo.
10. Senatores (Patres) Luculli victorias nihili faciebant.

Exercise 32B

1. Hi pisces, qui singulis assibus stabant, nunc binis sestertiis veneunt.

2. Nonne omnes homines debent iustitiam plurimi aestimare? (Nonne omnibus iustitia plurimi est aestimanda?)
3. Tanti navem emi ut nullam pecuniam habeam qua nautas conducam.
4. Haec victoria Romanis mille ducentis mortuis stetit.
5. Fundo viginti milibus sestertium vendito, parvas aedes vili conducam.
6. Quanti tu novam togam emisti? Haec mihi quinquaginta sestertiis stetit.
7. Plauti fabulas magni aestimo, tuas pluris.
8. Aedes pulcherrimas prope Forum sitas decem milibus sestertium conduxi.
9. Cur Martialis liber minoris quam Vergilii vēnit?
10. Tanti hanc statuam (hoc signum) aestimo ut numquam cuiquam aut venditurus sim aut daturus.

Exercise 33A

1. Laborando ditiores fiamus.
2. Tandem occasio (facultas) discedendi nobis data est.
3. Pueri ad ludendum (ludendi causa) emissi sunt.
4. Senex Romae moriendi cupidus erat.
5. Pauci ad regendum nascuntur, multi ad parendum.
6. Legendo bene scribere discimus.
7. Ad explorandum (Explorandi causa) praemissi sumus.
8. Pedites signum procedendi expectabant.
9. Hic manendi causa multa mentitus est.
10. Celeriter currendo nuntius eodem die advenit.
11. Doce me artem canendi.
12. Obsides nullam effugiendi facultatem habebant.

Exercise 33B

1. Alii iuvenes (adulescentes) natando, alii venando student; ego multas horas piscando consumebam (consumere solebam).
2. Haec charta ad scribendum non est idonea (apta).
3. Num querendi causa huc venisti(s)?

4. Tres cohortes ad praedandum vastandumque emissae sunt; reliquae laborando tempus consumpserunt.
5. Gaius, quamquam pugnandi peritus erat, propter aetatem dux non creatus est.
6. Octavianus reginae captae parcendi studiosus (cupidus) fuit.
7. Causa mihi pollicendi fuit studium tibi placendi.
8. Cicero imprudenter loquendo Antonii iram moverat.
9. Propter morem magna voce recitandi, vicini saepe discipulorum clamoribus excitabantur.
10. Persis summa fortitudine resistendo, Graeci se maioribus dignos praesititerunt.

Exercise 34A

1. Adulcentes libris legendis sapientiores fiunt.
2. Occasio (Facultas) villae emendae tandem allata (data) est.
3. Artem litteras scribendi non didicisti(s).
4. Senex filii videndi cupidissimus fuit.
5. Hoc flumen ponte aedificando transibimus.
6. Tres cohortes ad arcem defendendam (arcis defendendae causa) missae erant.
7. Nonne id dixerunt nostri laedendi causa (nobis nocendi causa)?
8. Occasio (Facultas) id faciendi numquam iterum dabitur.
9. Locus idoneus ad castra ponenda visus est.
10. Legibus parendo aliis bonum exemplum damus.

Exercise 34B

1. Qui (Ei qui) ludos videndi cupidi sunt hic maneat; reliquis facultas discedendi dabitur.
2. Cotidie mane liberti mei ad me salutandum (mei salutandi causa) huc veniunt.
3. Complures sui servandi causa se in silvas celaverant (abdiderant).
4. Di nobis dent meliorem potestatem nostri defendendi.
5. Nihil dicendo effecit ut sapientior (prudenter) videretur quam re vera erat.

6. Boves aptiores (magis idonei) habentur (existimantur) ad agros arandos quam equi.
7. Quamquam nocens es, altera causae dicendae potestas tibi dabitur.
8. Pecuniam magistratibus solvendam hodie curabimus.
9. Pompeius ad bellum conficiendum missus in rege sequendo strenuum se praestitit.
10. Marius postea Cimbros delendos suscepit; id (hoc) faciendo sperabat se maiorem gloriam (laudem) consecuturum (quaesiturum).

Exercise 35A

1. Caesar tres cohortes ad pabulandum (pabulandi causa; pabulatum; quae pabularentur) emisit.
2. Quis tibi hunc librum in itinere legendum (quem in itinere legeres) dedit?
3. Legati Athenis auxilium rogatum (ad auxilium rogandum; auxilii petendi causa; qui auxilium rogent) venerunt.
4. Classis cras proficisci (ad proficiscendum ad solvendum) parata erit.
5. Hostes procedunt ad castra oppugnanda (castra oppugnandi causa; qui castra oppugnent; ut c.o.).
6. Multi cives Ciceronem nave egredientem salutatum (ad Ciceronem....salutandum) venerunt.
7. Hieme adveniente (appropinquante) cupidi eramus domum redeundi (cupiebamus domum regredi).
8. Pompeius paucos equites ponti praesidio (qui pontem defenderent) reliquerat.

Exercise 35B

1. Pompeius tribus legionibus ad urbem obsidendam (quae urbem obsiderent) relictis adversariis obviam contendit.
2. Pompeius tertia legione castris praedaeque praesidio relictas reliquas copias flumen traduxit.
3. Graeci primi intellexerunt terram circum solem moveri.
4. Illi boves infirmiores sunt quam ut totum diem strenue laborent

(Illi boves tam infirmi sunt ut totum diem strenue laborare non possint).

5. A civibus nostris delecti sumus qui Romam iremus de vectigalibus questum.
6. Quamquam nemo tam fortis erat qui feram gladio feriret, ego primus hastam in eam (con)ieci.
7. Tam diu iam bellum gerimus ut pacis fruendae cupidi simus (ut pace frui cupiamus).
8. Viginti obsides custodiendos centurioni trade (tradite).
9. Nemo praeter te (nemo nisi tu) tam benignus fuit qui mihi laboranti subveniret (me laborantem adiuveret).
10. Plinius cupidissimus fuit cognoscendi quid fieret (accideret).
11. Si ultimus ad concilium veneris more maiorum puniendus eris.
12. Trecenti alii idem conari (ad idem conandum) parati sunt.

Exercise 36A

1. Spem sororis [nostrae] hodie videndae abiecimus.
2. Aut hic aut in campo acies [tibi] instruenda erit.
3. Bello confecto plurimae aedes (domūs) novae nobis aedificandae erunt.
4. Tam audax erat Hannibal ut in Italiam terra invaderet.
5. Quanti hoc vinum emisti(s)? Mille quingentis sestertiis.
6. Libertatis conservandae causa multa pericula [nobis] sunt ineunda.
7. Signo procedendi dato, rex ipse proventus est.
8. Cur panis pluris Romae quam ruri nobis stat?
9. Si vis mihi confidere, iuro me te liberaturum [esse].*
10. Servus sua sponte conatus est dominum latronibus eripere.
11. Non ei estis quorum amicitiam magni aestimem (faciam).
12. Mense Quintili (Iulio) liberi [vobis] ad oram mittendi sunt.
13. Hoc oppido defendendo bellum in hiemem producemus.
14. Hic equus non tanti [tibi] est vendendus.*
15. Legati cupidi sunt pacis aequis condicionibus impetrandae (quaerendae).
16. Maior est ventus quam ut hac nocte solvamus. (Tantus est ventus ut hac nocte solvere non possimus).
17. Venimus qui tibi persuadeamus ut te dedas.*

18. Si natandi imperitus es, noli in mare incidere (delabi).*
19. Nulla hoc faciendi occasio (facultas) rege vivo data (allata) est.
20. Fures aurum mihi inscio abstulerunt (ademerunt).

Exercise 36B

1. Tempestates multo magis hieme quam aestate nautis timendae sunt.
2. Volo te (vos) frumentum pauperibus distribuendum curare.
3. Quanti duos boves emere possum, quibus novos *agros* arem?
4. Temeritati eorum ignoscendum est, quod non intellegunt quid faciant.
5. Cunctando facultatem (occasionem) tyranni crudelis expellendi amisimus.
6. Tam imperiti navigandi erant nautae ut cursum non tenerent.
7. Incertum (dubium) fuit utrum nostri an hostes priores summum iugum capturi (occupaturi) essent.
8. Minimi equum vendidi qui *abhinc menses sex* duobus milibus sestertium mihi stetit.
9. Atheniensibus septeni quotannis adulescentes septenaeque puellae (virgines) in Cretam mittendi erant.
10. Tandem Theseus, regis ipsius filius, taurum saevum interficiendum suscepit.
11. Hoc consilium nobis usui, adversariis exitio erit.
12. Si tu primus respondisti, dignus es qui lauderis.
13. Ne a tergo circumveniamur, fuga salus petenda est.
14. Non tam audax fuit oratio quam Cicero habuerat ut iudicibus persuaderet.
15. Qui sua sponte se dediderunt, eis a victoribus parcendum est.

Exercise 37A

1. Eos qui nobis subvenerunt (nos adiuverunt) odisse solemus.
2. Non iam Galli tam fortes sunt quam olim fuerunt.
3. Eā quam acceperat pecuniā (Pecuniā quam acceperat) novam domum emit.
4. Ego tot sorores habeo quot tu.

5. Amicus meus equum quem celerrimum habebat misit.
6. Nihil Athenis tam pulchrum vidi quam hanc statuam.
7. Imperator praemia eis dedit qui utrique proelio interfuerant.
8. Quo tu ibis, nos quoque te sequemur.*
9. Mala eorum qui nobis cari sunt nos dolore afficiunt (Qui nobis cari sunt, eorum mala nos...)
10. Semper memento (Semper memoria tene) [ea] quae hodie dixi.*

Exercise 37B

1. Caesar quingentos obsides eis civitatibus imperavit quas nuperrime vicerat.
2. Speculatores [eo] itinere quod unum (solum) noverant redierunt.
3. Tertio post die (Triduo post) eodem unde profecti eramus remissi sumus.
4. Caesar inde ad Rhenum processit, quod est flumen Germaniae maximum.
5. Arbores quae paucae adhuc in horto stabant cecidimus (excidimus).
6. Eodem quo pugnatum est die nuntius cladis Romam allatus est (clades Romam nuntiata est).
7. Operam dabat ut quod (quae) fregerant reficeret.
8. Ei quibus favebamus omnes tribuni creati sunt: id quod nobis magnopere placuit (quae res nobis gratissima fuit).
9. Plinius, suspicatus (id quod erat) me in gravi periculo esse, navem quam celerrimam habebat deduxit.
10. Non tantum est nivis prope oram quantum in mediis montibus.

Exercise 38A

1. Venetorum naves multo maiores quam Romanorum erant.
2. Londinium est urbs huius insulae longe maxima.
3. Pro certo habeo consilium tuum longe optimum esse.
4. Quo saepius scribis, eo cupidius (magis) tuum reditum desidero.*
5. Quam plurimos equites ad me mitte; nam minus centum habeo quibus confidere possim.
6. Nihil nobis carius est patriae salute.
7. Caesar, Italia quam primum egressus, ad Alesiam celerius

Gallorum opinione pervenit.

8. Pollicitus est se non amplius (plus) triduum afuturum [esse].
9. Num quid turpius avaritiā esse potest?
10. Verba oratoris pulchriora quam utiliora videbantur.

Exercise 38B

1. Tempia ab Atheniensibus aedificata nostris multo pulchriora mihi videntur.
2. Minus decem milia passuum progressi, nive altissima consistere coacti sumus.
3. Videris, quo plus te reprehendo, eo cupidior esse idem iterum (rursus) faciendi.*
4. Sed – id quod longe gravissimum est – numquam pollicitus es te melius te gesturum.*
5. Cato, vir fortissimus ac praeclarissimus, censor creatus est.
6. Dux suos vetuit hostes longius prosequi, ne in insidias inciderent.
7. Nolo aut consuli, viro optimo, diffidere aut C. Graccho, homini nequissimo, favere (Nec consuli....diffidere volo nec favere).
8. Quo quisque pauciores amicos habet eo pluris eos facit.
9. Hic locus mihi videtur longe aptissimus ad novum ludum aedificandum.
10. Galli fusi fugatique sunt; quo plures fuerunt eo maior fuit caedes.

Exercise 39A

1. Patre tuo felicior (beatior) sis!
2. Utinam statim domum reveniant!
3. Quid faciamus? Vera dicamus?
4. Utinam ne heri tibi mentitus essem!
5. Credam [ea] quae nuntias?
6. Utinam nunc cibum haberemus quem saepe despeximus!
7. Nescivimus utram viam sequeremur.
8. Mallem aliud responsum dedisses (aliter respondisses).*
9. Utinam *abhinc annos centum* nati essemus!

10. Quo eam? Ubi tutus ero?

Exercise 39B

1. Quo confugiamus? Utinam domum haberemus quo iremus.
2. Ne ea patiaris quae maioribus tuis ferenda erant!*
3. Utinam tam celeriter quam frater maior currere possim!
4. Fugiamus an nos celemus?
5. Utinam ne omnem (totam) pecuniam ante ferias consumpsissem!
6. Velim mihi mittas leonem quem nuper cepisti.
7. Nemo aut locutus est aut se movit: diceres omnes dormire.
8. Nolim plus decem dies absis (absitis).
9. Utinam socios haberemus (habeamus) qui nos adiuvent (adiuvent).
10. Quomodo tibi persuadeam me re vera innocentem esse?*
11. Rogantibus [eis] quare promissum violasset (fidem fefellisset) nescivit quid responderet.
12. Utinam (Vellem) alteris favissemus; multo maiorem auctoritatem quaesivissemus (paravissemus).

Exercise 40A Part 1

1. Nos omnes servorum miseret. 2. Nostri eum miseret quod caeci sumus. 3. Ignaviae eos paenituit (paenitebat). 4. Miseretne te (vos) comitum? 5. Reos sceleris non pudet. 6. Hunc puerum laboris piget. 7. Hic puer dicit se laboris pigere. 8. Puto eum re vera disciplinae taedere. 9. Consulem brevi orationis paenituit.
10. Nonne te (vos) pudet id dixisse? 11. Ne te (vos) horum misereat.
12. Ne vos, iudices, lacrimarum pudeat.

Part 2

13. Hanc legem statim mutari oportet.
14. Accidit ut eo tempore (tum) longe (procul) abessem.
15. Nostra plurimi (maxime) intererat viris divitibus nubere (ut viris d. nuberemus).
16. Senatui placuit (visum est) Caesarem e provincia revocare.
17. Senatui placuit (visum est) ut Caesar quam primum revocaretur.

18. Civium minime intererit uter consul creetur.
19. Licet tibi statim discedere; non te oportet diutius manere.
20. Decet te parentibus parere.*

Exercise 40B

1. Ne vos, milites, cladis recentis (cladis nuper acceptae) pudeat.
2. Minime decet me, qui vobis praesum, aut vos aut me [ipsum] reprehendere.
3. Omnes nos taedet commeatūs (cibi) inopiae, comitum captorum miseret.
4. Praeterea, licet nobis adhuc condiciones sperare honestas.
5. Plurimi (Maxime) tamen nostra intererit quis ab hostibus legatus mittatur.
6. Numquam me paenitebit huic bello interfuisse.
7. Nam patriae (civitatis) magni intererat bellum quam diutissime producere (ut bellum....produceretur).
8. Sed herimagistratibus placuit non diutius resistere (placuit resistendi finem facere).
9. Scio eos militum fortium non puduisse.
10. Ne quis igitur dicat se pudere rem male gessisse.
11. Licet quisque vestrum sententiam de hac re dicat (Licet sententiam de hac re omnes dicatis).
12. Sed necesse est legatorum consilio moveamini.

Exercise 41A

1. Castra fossa magna latitudine valloque decem pedum munita erant.
2. Hannibalem filium, puerum novem annorum, in Hispaniam duxerat.
3. In summo monte (colle) senem barba longa (promissa) vidimus.
4. Cur te consilii tantae audaciae pudet?
5. Primo vere ad insulam Cretam cum classe duodequadriginta navium discessimus.
6. Augustus Maecenatem, virum summa prudentia summaque fide, plurimi aestimabat.
7. Bono animo es (este): brevi ad extremam viam perveniemus.

8. Viros tanto ingenio summo honore dignos puto (habeo).
9. Tota haec spelunca dicitur (fertur) auri (auro) plena esse.
10. Hoc opus summae difficultatis fuit propter aquae altitudinem.

Exercise 41B

1. Adventu nostro cognito hostes aciem ad imum collem (montem) instruxerant.
2. Hi bene de patria [sua] meriti sunt, et summa laude digni erunt.
3. Sub extremam aetatem tota Antonii classis proelio Actiaco (proelio ad Actium facto) deleta est.
4. Caesar Ariovistum, virum summa apud civitatem (in civitate) auctoritate, arcessivit.
5. Primo statim vere Athenis, ab urbe pulcherrima, nobis discedendum erit.
6. Ut novissimum agmen intercluderent, in insidiis [in] media silva latebant.
7. Leges C. Gracchi, do quo tribuno plerique vestrum audiverunt, magni aestimo.
8. Nam C. Gracchus videtur fortis constansque fuisse, et qui de re publica (de patria sua) bene meritus sit.

Exercise 42A

1. Pudet eum haec carmina scripsisse.
2. Cur hi cives talis (huiusmodi) sceleris accusati sunt?
3. Te moneo ut quam brevissimo itinere huc venias.*
4. Qui esse volunt, eos agros colere oportet (eis agri colendi sunt).
5. Ne te (vos) paeniteat pacem a Romanis petivisse (rogavisse).
6. Confitetur se paenitere ita respondisse.
7. Libri quos paucos habebamus humi iacebant.
8. Oportet nos eorum omnium miserere quos vitae taedet.
9. Quid tua interest quo magister (dominus) tuus iverit?
10. Nova domus huius (huic) dissimillima est; nam maxima est totius viae.
11. Utinam extrema aestate domum regredi possim (liceat).
12. Furti reus fies (Furti accusaberis).*

13. Tandem mihi licet otio frui litterisque studere.
14. Non mihi libet diutius (Non iam mihi libet) in urbe Corintho habitare.
15. Virtutis quam hodie praebuisti(s) numquam obliviscemur (oblituri sumus).
16. Quo maiora sunt castra eo plus erit praedae.
17. Bono animo simus; num cuius sceleris inimici nostri nos condemnare poterunt?
18. Utinam nos expectasses! Nescivimus quem sequeremur.*
19. Absolvamus eum ambitūs, quod a Cicerone, viro eloquentissimo, defenditur?
20. Timeo ne consilium tuum (vestrum) audacius sit quam prudentius.

Exercise 42B

1. Accidit ut esset inter eos qui in nave erant iuvenis egregia statura.
2. Tantus est his locis calor (aestus) solis ut nudo capite esse nobis non liceat.
3. Quanto quisque diutius ruri habitat, eo peritior fit piscandi.
4. Utinam heri fratri persuadere potuissem ut minus vini biberet!
5. Iuvat me currendo, natando, pilis iaciendis corpus exercere.
6. Operam dedi ut properarem; sed onus spe multo gravius fuit.
7. Negavit se umquam beneficiorum quae multa apud nos accepisset obliturum.
8. Qui consilio interfuerant capitis damnati sunt.
9. Utinam homines alas haberent quibus trans mare volarent!
10. Magni (Plurimi) interest te solum custodes corrupendos suscipere (ut tu solus....suscipias).
11. Mallem mortuus esses quam [ut] sceleris tam atrocis accusatus esses.
12. Tuos potissimum (praesertim) filios decet in re publica versari (rei publicae interesse).
13. Quam longissime progressi, sub vesperum ad imum collem (montem) castra posuerunt.
14. Ego, qui Catilinae vim contempsi, Antonii minis terrear?
15. Committamus ut, qui bene de nobis meriti sunt, [ei] fame pereant?

Exercise 43A

1. Si mecum ad lacum veneris, te natare docebo.*
2. Sive mari sive terra ibimus, iter multorum dierum erit.
3. Duces nostri nesciunt utrum mari an terra ituri simus (iter facturi simus).
4. Si quem maestum (tristem) viderant semper eum adiuuvare conabantur.
5. Si dormit, ne quis ante [primam] lucem eum excitet.
6. Si quis consilium nostrum cognoverit, numquam nobis ignoscetur.
7. Nisi nobis confidere vult, difficillimum erit eum sanare.
8. Sive mihi credis sive minus vera dico (quae dico vera sunt).
9. Si quando me in via viderat, simulabat se me ignorare (se non me novisse).
10. Nisi librum legisti nescis quid factum sit (quae gesta sint).*

Exercise 43B

1. Si quid invenisti, sub hac arbore pone.*
2. Facillime hostes fundemus (fugabimus) si eos de improvviso (eos inopinantes) a tergo aggressi erimus (adorti erimus).
3. Si quando rogaverit ubi sim, dicito(te) ei me iam diu ruri habitare.
4. Nisi verba (verborum) meministi(s) id carmen canere non possumus.
5. Sententiam non mutaturus sum, sive mecum sive cum reliquis consentis.
6. Noli iudici dicere utrum mecum an cum reliquis testibus consentias.
7. Si simulaverimus nos discedere, fortasse aperient ubi aurum celatum sit.
8. Sive constituisti consulatum petere sive minus, Romam proximo vere [tibi] redeundum (reveniendum) erit.
9. Si puerum solum noctu emisisti, tam stulte egisti ut culpa dignus sis.*
10. Nemini portis (per portas) exire licet nisi mihi dixerit quare egredi velit.

Exercise 44A

1. Gaudeam si mecum domum revenias.*
2. Nisi novae copiae advenissent, Romani victi essent.
3. Si fugias, ignavus sis.
4. Non rideamus, magister, nisi tu nos iubeas.
5. Non scripsissem nisi iussus essem.
6. Non luderent si eos vetuissem.
7. Si pecuniam habeamus, plus cibi pro te (vobis) emamus.
8. Quid facias si quis te proditorem vocet (appellet)?
9. Nisi luna plena esset, hostes non nos conspexissent.
10. Si consulatum petas, sine dubio creeris.
11. Vix miserior videreris si morereris.*
12. Nisi quam plurimos agros aravissemus, nunc cibo careremus (nunc cibus nobis deesset).

Exercise 44B

1. Me puderet si illud officium neglexissem.
2. Si statim hinc proficiscamur, ad imum montem ante solis occasum perveniamus.
3. Etiam si exercitus Hannibalis decem milia passuum a Roma abesset, non demisso animo essemus.
4. Multo facilius eum librum (istum librum) legeres si verba didicisses.*
5. Si polliceatur se mihi dimidiam partem florum daturum, libenter (libens) in horto eius laborem.
6. Nisi iter tutum putarem, non tibi suaderem (te hortarer) ut huc venires.
7. Quid respondeas (Quod responsum des) si quis te roget quare fenestram aperueris?
8. Si me sinas solum in Etruscorum castra ire (Si mihi permittas ut eam), regem Etruscum interficere coner (nitar).
9. Nisi simulasses te intellegere, brevioribus verbis usus essem.*
10. Si haec arbor decidat (delabatur), omnes laedamur.

Exercise 44C

1. Canes, si fures audiverint, nos statim excitabunt.
2. Canes, si fures audiant, nos statim excitent.
3. Si fures ingredi conati essent, canes statim latrare coepissent.
4. Non tibi nubam nisi pollicitus eris te cottidie domi cenaturum.
5. Nisi questus eris, nemo sciet tibi pecunia opus esse.*
6. Claudia mihi nubat si iurem fore ut minus vini biberem.
7. Si queratur, libenter eum adiuvemus.
8. Si sine mora (nulla mora) profectus eris, biduo eum consequēris.*
9. Si filium vulnerassem, altera sagitta te interfecissem.
10. Sive nunc vos dedideritis sive bellum produxeritis, pacis condiciones erunt severae.
11. Britanni nisi iniurias graviter (aegre) tulissent non a populo Romano descivissent (defecissent).
12. Si ruri habitares, aestate in agris tibi esset laborandum.*
13. Si quando simulat se tibi favere, nolito ei confidere (ne ei confisus sis).*
14. Si mores maiorum admiramur quam saepissime eos imitemur.
15. Nisi Marius Cimbros fudisset de populo Romano actum esset.
16. Si via angustior fiat, pedibus procedere necesse sit (oporteat).
17. Quanti hanc domum emisses si maior fuisset?*
18. Nisi vadium reperire potueris, pons [tibi] in flumine erit aedificandus.
19. Si re vera te fraudis (doli) pudeat, pecuniam cras reddas.
20. Si heri me rogavisses, facultatem litteras legendi (epistolae legendae) tibi dedissem.

Exercise 45A

1. Postquam classis e portu exiit (solvit) maximus ventus subito coortus est.
2. Caesar prius quam flumen transiit pontem refecit.
3. Galli pontem prius deleverunt (refregerunt) quam Caesar copias flumen traduceret.
4. Non prius proditor portam aperiet quam praemium accipiat.
5. Ex quo Britannia provincia facta est, graves iniurias passi sumus.
6. Non prius respondebo quam me liberes (liberaveris).*

7. Simul atque (Ubi primum) domum ingressi sumus, patrem [nostrum] salutavimus.
8. Nautae defessi, ubi intellexerunt terram tandem adesse, magnum clamorem sustulerunt.
9. Prius quam ad urbem pervenimus portae clausae sunt (Prius portae clausae sunt quam ad urbem pervenimus).
10. Equites prius hostes fuderunt quam aciem instruerent (instruere potuerunt).

Exercise 45B

1. Quinto post mense (Quinque post menses) quam consul creatus erat, in morbum incidit (morbo affectus est).
2. Simul atque (Cum primum) copiae Romanorum oppidum obsidere coeperunt, cives regina auctore (regina suadente) se dediderunt.
3. Puer prius totum consilium aperuit quam quisquam eum prohibere potuit.
4. Ex quo Tarquinii expulsi sunt, eius gentis nomen Romanis semper odio erat.
5. Bellum prius conficere volebat quam hiems adveniret (adesset).
6. Senex prius quam mortuus est bona inter tres filios divisit.
7. Biduo ante quam Roma discessi, litteras rus ad amicos [meos] misi.
8. Noli prius me reprehendere quam audiveris quare rem male gesserim.*
9. Ante quam te doceo quid facturus sim, iura te me adiuturum.*
10. Decem post dies (Decimo post die) quam Romam ceperant, Galli timore adducti sunt ut se reciperent.

Exercise 46A

1. Cum adessem, nihil [tamen] dicere ausus sum.
2. Cum huc advenissemus, nulla mora (sine mora) nave egressi sumus.
3. Cum eo advenero, amicos salutabo quos ibi reliquimus.
4. Quae cum ita sint, non audeo tibi, tali homini, confidere.
5. Spem paene abieceramus cum novae copiae advenerunt (adveniunt).

6. Cum Romam iveramus, in Capitolium ascendebamus.
7. Meridies fuit cum exercitus e castris processit.
8. Cum (Ubi) nuntius revenerit, pacis condiciones omnibus pronuntiabo.
9. Cum otium habuero, longas litteras tibi (vobis) scribam.
10. Cum tempestas coorta sit, ne conemur hodie solvere (proficisci).

Exercise 46B

1. Cum nuntiatum esset Nervios hiberna oppugnavisse, Caesar in eorum fines magnis itineribus contendit.
2. Nostri cum magno animo (magna virtute) impetum fecissent, numero (multitudine) tamen hostium repulsi sunt.
3. Quae cum ita essent, senatus noluit (senatui non placuit) legem rogari.
4. Quotiens (Cum) nolui patri meo parere, mihi irascitur.
5. Iam paene effugerant captivi cum a custodibus in turri collocatis (stantibus) conspecti sunt (conspiciuntur).
6. Cum ad litus pervenissemus, pueros nudis pedibus inter saxa ludentes vidimus.
7. In mari natabant cum subito apparet piscis mirus capite ingenti.
8. Cum cognoscere non possimus uter sit nocens, uterque absolvendus est (utrumque absolvere nos oportet).
9. Nostri muros ascensuri (transcensuri) erant, cum obsessi magno clamore sublato omnibus portis eruptionem faciunt.
10. Agricola semper cum eum adiuveram cadum vini domum portandum (quem domum portare) mihi dabat.
11. Cum Romae tum per omnes provincias nemo fere est quin gaudeat quod Antonius victus est. (*or acc. & inf.*)
12. Cum confessus sis te ipsum lapides iecisse, non tibi licebit cum reliquis discedere.

Exercise 47A

1. Dum domo absumus servi nostri fugerunt (aufugerunt).
2. Hostes nostros dum castra muniunt oppugnaverunt (aggressi sunt).

3. Noli timere dum [modo] vera dicas.*
4. Dum ruri habitabam cottidie tria milia passuum currebam.
5. Latuimus (in insidiis mansimus) donec (dum) signum datum est.
6. Expecta dum signum procedendi detur.*
7. Dum haec in Italia geruntur, Hannibal cum ingenti exercitu ex Hispania profectus est.
8. Reliquos obsides retinuimus dum hostes nostros dimitterent (liberarent).
9. Dum ne cunctemur, ad tempus perveniemus.
10. Donec (Dum) senserunt quis esset, simulavit se medicum esse.

Exercise 47B

1. Sacerdos dum prope aram stat fulmine percussus (ictus) periit.
2. Dum [modo] ne quis dissentiat, conabimur Caesarem Idibus Martiis interficere.
3. Donec (Dum) rex vivet, numquam libertate fruemur.
4. Cum aqua nuper altior facta sit, expectandum erit dum alter pons reficiatur.
5. Nemo prius ingredi ausus est quam dux iuberet.
6. Tribunus dum hanc orationem habet ora (vultus) audientium animadvertit.
7. Vesperi poeta usque [eo] scripsit donec (dum) non iam tabulas videbat.
8. Germani [nobis] non metuendi sunt dum [modo] ultra Rhenum maneant.
9. Dum classis e sinu egreditur, centum quinquaginta hostium naves subito apparuerunt.
10. Donec (Dum) venari potero, existimabo me nondum senem esse.

Exercise 48A

1. Si paullo celerius iter fecerimus, facile ad tempus perveniemus.
2. Cum (Quotiens) fenestrae appropinquaveram, vocem eius audiebam.
3. Noli(te) prius procedere longius quam novissimum agmen pontem transierit (transeat).

4. Cum (Ubi) ventum secundum nacti erunt, nautis ancoras tollere licet (licebit).
5. Cave ne de summo muro decidas.*
6. Nisi fontem invenissemus non ad imum iugum (montem) castra posuissemus.
7. Cum satis otii habui, novum librum lego.
8. Cum patre vivo ruri habitavissent, rei rusticae (agros colendi) periti erant.
9. In horto iacebamus cum subito sonitum multorum pedum audimus.
10. Si socii nostri plus frumenti nobis (ad nos) mittant, proxima hieme non fame pereamus (moriatur).
11. Vix domo egressus eram cum epistola ad me allata est.
12. Cum invitus huc venerim, non tamen mea sponte discedam.
13. Simula te laborare dum ianuam claudant.*
14. Si fraudis (doli) te paeniteret, libens tibi ignovissem.*
15. Dum bellum gerebatur, civibus non licebat luminibus in viis uti.
16. Dum [modo] me sequaris, paludem incolumis transibis.
17. Sive nocens es sive minus, iudices libentes (libenter) te damnabunt.*
18. Simul ac (Cum primum) me vidit dixit se nominis mei (nomen meum) meminisse.
19. Dum humi dormimus, fur nobis magnam pecuniam ademit.
20. Iam prima lux fuit cum cognovimus quid factum esset (accidisset).

Exercise 48B

1. Descende ex illa (ista) arbore prius quam ramus fractus erit (frangatur).
2. Cum (Quotiens) procedere conati eramus, parvae barbarorum manus nos a tergo vexabant.
3. Dum modo ne opibus careas (Dum ne opes tibi desint), non est quod (non est causa cur) rem male geras.*
4. Si quis peccat, dum [modo] eum paeniteat, ei est ignoscendum.
5. Cum primum frumentum maturum esse coepit, copia cibi in urbe crevit (aucta est).
6. Si minore pretio contentus fuisses, facilius domum (aedes) vendidisses.*
7. Cum non possemus reperire ubi dormiremus, coacti sumus reverti (necessario revertimus).

8. Cum (Ubi) aurum amissum reppereris, statim mihi redde.*
9. Si tibi consuleres, sororis consilium non neglegeres.
10. Minus tria milia passuum progressi erant cum exspectare iussi sunt dum ventus mutaretur.
11. Nisi creditis reum nocentem esse, nolite eum capitis damnare.
12. Post tertium annum (Tribus post annis) quam natus eram, pater meus dum in Britanniam navigat perii.
13. Sive consulto (de industria) sive casu factum est, hostium equites victi sunt.
14. Nolite prius desinere fugientes prosequi quam receptui canam.
15. Nisi apparet (manifestum est) utrum de industria an casu factum sit, non te oportet nos negligentiae accusare.

Exercise 49A

1. Non iam dubitavimus quin naves nostrae fractae essent.
2. Numquam ad cenam venit quin donum afferat.
3. Etrusci facere non potuerunt quin Horatii virtutem (fortitudinem) admirarentur.
4. Non dubium est quin hi pueri praemia accepturi sint.
5. Potest fieri ut de hac re vera dixeris (dixeritis).
6. Nullus annus intercedebat quin mense Quintili (Iulio) rus iremus.
7. Non potest fieri quin nocentes tandem puniantur.
8. Nemo dubitare poterat quin canis agricolae esset.
9. Non possum facere quin huius poetae recentissima carmina laudem.
10. Nullum diem intermitto quin corpus exerceam.

Exercise 49B

1. Non dubitabam quin libens (libenter) negotium administrandum (rem administrandam) suscepturus esses.*
2. Non potest fieri ut totum opus solus confeceris.
3. Filius meus numquam me salutat quin a me pecuniam postulet.
4. Pompeius nullum fere diem intermisit (intermittebat) quin Caesarem proelio lacesseret.
5. Quis dubitare potest quin omnibus aliquando moriendum sit?

6. Ceteri non potuerunt facere quin sperarent me solum sceleris accusatum iri.
7. Non dubium esse potest quin C. Gracchi leges rei publicae detrimento fuerint (rei publicae nocuerint).
8. Nemo tam sapiens est quin interdum erret.
9. Ne Augustus quidem tam sapiens est ut non interdum erret.
10. Potest fieri ut iam te benevolentiae erga (in) nos paeniteat.

Exercise 50A

1. Ita per Africam iter fecimus ut nullos leones caperemus (Per Africam iter fecimus neque ullos leones cepimus).
2. Nemo consulis iniussu extra ordines pugnabit.
3. Pedites non ad summum iugum ascenderunt sed in valle manserunt (Pedites cum ad summum iugum ascendere oporteret in valle manserunt).
4. Tantum abest ut divitior fias ut non iam satis pecuniae habeas (Non modo non ditior sis, sed non iam satis pecuniae habes).*
5. Hi pueri cum laborare deberent totum diem luserunt (Hi pueri non laboraverunt sed totum diem luserunt).
6. Tantum abest ut te damnem ut te dignum laude habeam (putem) (Non modo non te damno sed laude dignum te habeo).*
7. Caesar litteris meis non lectis curiam ingressus est (Caesar ita curiam ingressus est ut litteras meas non legeret).
8. Cur fratres mei subito me inscio dimissi sunt?
9. Non mihi paruisti sed quod (quae) ipse volebas fecisti (Cum mihi parere deberes, quod tibi ipsi placuit fecisti).*
10. Timuit ne non posset ita navem conscendere ut non conspiceretur.

Exercise 50B

1. Num quis hanc fabulam ita spectare potest ut non rideat?
2. Tres pisces cepi nec diu in ripa sedebam.
3. Heri totum diem sedebam neque ullos pisces cepi.
4. Equites [qui] missi [erant] ad novissimum agmen circumveniens dum re infecta revenerunt.

5. Tantus erat ventus ut nulli navi e portu egredi liceret quin fluctibus compleretur.
6. Cum oporteret (deberetis) ducem belli (rei militaris) peritum deligere, hominem nullo ingenio anteposuistis.
7. Tantum afuit ut magistratūs Caesaris iussa facerent ut adversarios eius in urbem acceperint (Magistratus non modo non C. iussa fecerunt sed....acceperunt).
8. Cum novis copiis non exspectatis arcem oppugnes, tamen non dubito quin rem bene gesturus sis.*
9. Tantum abest ut omnes homines ames ut ne propinquos quidem ames tuos (Non modo omnes homines sed ne propinquos quidem tuos amas).
10. Duces, imperatoris iniussu profecti, Romanos non per campum sed per silvas duxerunt.

Exercise 51A

1. Tempestas nos prohibuit heri solvere (Tempestas nos impedivit quominus (ne) heri solveremus).
2. Adversarii (inimici) non dubitaverunt quin (quominus) maiestatis me accusarent.
3. Non multum afuit quin sagitta equum vulneraret.
4. Aegre milites perterriti retenti sunt ne (quominus) fugerent.
5. Per Crassum stetit quominus exercitus Romanus Parthos vinceret.
6. Nemo me minis deterrebit quin (quominus) vera dicam.
7. Senem tantum vini bibere prohibere conati sumus (Senem impedire conati sumus ne tantum vini biberet).
8. Cur legibus iniquis impedimur ne (quominus) beati simus? (Cur legibus iniustis beati esse prohibemur?)
9. Non per me stetit quominus *abhinc annos decem* omnia templa vetera reficerentur.
10. Non multum afuit quin Pompeius exercitum Caesaris deleteret,

Exercise 51B

1. Britanni frustra conati sunt legiones nostras navibus egredi

prohibere (legiones nostras impedire quominus (ne) navibus egrederentur).

2. Ne Etrusci quidem sibi temperare potuerunt (facere potuerunt) quin Mucii virtutem admirarentur.
3. Non per magistrum stetit quominus discipuli verba intellegerent.
4. Nullo modo me deterrebis quominus (quin) leges aequas rogem.
5. Ubi tribuni ad eum (con)fugerunt, Caesar non dubitavit quin (quominus) e provincia exiret.
6. Itinere difficillimo impeditus sum ne (quominus) patre vivo huc advenirem (prohibitus sum patre vivo huc venire).
7. Plebei non iam recusaverunt quominus (quin) pro patriciis arma sumerent.
8. Credo per te stare quominus cena iam parata sit.
9. Senectus (aetas) Catonem non impedivit ne rei publicae interesset (non prohibuit rei publicae interesse).
10. Num quid te prohibuit comitibus laborantibus subvenire?

Exercise 52A

1. Aliquando uterque consul simul (eodem tempore) ab urbe afuit.
2. Aliquot milia passuum inde progressi, constiterunt.
3. Fortasse aliquis audaciam meam reprehendet.
4. Nonnullis de causis (Multis de causis) eodem regrediendum est.
5. Eorum qui adfuerunt alii alia dixerunt.
6. Si quid periculi imminuerit, suam quisque domum defendet.
7. Fortissimus quisque miles (militum) iam vulneratus est.
8. Si quis donum rogaverit, negabo me quicquam ei daturum.
9. Hostes, compluribus (aliquot) navibus amissis, finem pugnandi fecerunt (pugnare destiterunt).
10. Iudex mavult alios testes hodie audire, alios cras.

Exercise 52B

1. Opere confecto fabri in suam quisque urbem dimissi sunt.
2. Nescio quis dixit eandem animam alias hominis esse, alias avis vel piscis (avis piscisve).
3. Sperabam me amicum quandam meridie conventurum (amico cuidam meridie obviam factum iri).

4. Quantum inter se differunt virtus temeritasque!
5. Quamquam te Latine alloquor, quavis (qualibet) lingua responde.*
6. Nisi quis conatus erit nos effugere prohibere (nos impedire quominus effugiamus), brevi erimus liberi.
7. Aliquantum itineris progressi, propter calorem (aestum) constituerunt aliquot dies (complures dies) morari.
8. Poeta quidam scripsit libenter pro patria moriendum.
9. Speculatores, rogati num quos barbaros in vico vidissent, responderunt se complures (aliquos) procul conspexisse.
10. Vix decimus quisque e civibus satis constantiae habet ad longam (diuturnam) obsidionem sustinendam (Vix decimus quisque civium tantam constantiam habet ut longam obsidionem sustineat).

Exercise 53A

1. Si quis (Quisquis) feram viderat [eam] interficere conabatur.
2. Cum (Quotiens) hunc agrum arabit, agricola ossa armaque inveniet.
3. Quisquis illum librum scripsit videtur navigandi imperitus esse.
4. Si quis frumentum rogaverat (petiverat) [ei] dabant.
5. Cum amici tui in me inciderunt (Quotiens....incidunt), me rogant ubi sis.*
6. Quidquid facis, deorum voluntatem mutare non potes (non licet).
7. Quocumque Caesar venerat (veniebat), magna hominum turba eum accipiebat.
8. Quoquo modo historiam (rem) narraveris, pauci tibi credent.*
9. Quocumque eo, eius regionis cibo vescor (cibum edo).
10. Quidquid (Si quid) iusserit nos oportet libenter [id] facere.

Exercise 53B

1. Cum (Quotiens) hostes primum agmen aggressi erant, magna caede (multis occisis) repellebantur.
2. Scio te libenter si quid poteris daturum.*
3. Si quos (Si quem) viderat, monebat ut falsos rumores, quos multos per eos dies audiebamur, neglegerent.

4. Quotiens tempestas coorta est, complures naves per hanc oram eiciuntur.
5. Quidquid putas (censes), licet tibi sine timore sententiam dicere.
6. Quoscumque queri audiui, [eos] quoquo modo potui adiuvi.
7. Tam stulti sunt ut quidquid legunt credunt.
8. Si quis optimum responsum dederit, ei praemium dabo.
9. Quavis porta urbem ingredere; nam quacumque via iveris, eodem venies.*
10. Cum (quotiens) incolumis domum pervenerat, dis immortalibus gratias agebat.

Exercise 54A

1. Hostes silentio circumventos litore interclusimus.
2. Bello non indicto Germani subito in Gallorum fines invaserunt.
3. Non iam lapidibus carebant quibus pontem reficerent.
4. Fabius senectute non impeditus est quin (quominus) ingenti (maximo) exercitui praeesset (non prohibitus est....praeesse).
5. Bis, o cives, iniuria agris spoliati estis.
6. Non possum facere quin sperem te (vos) errare.
7. Quidquid dicit (dixerit), non dubium est quin pauci ei credituri sint.
8. Tantum abest ut cottidie scribas ut raro ullum nuntium mihi mittas.
9. Nono die dictator magistratu se abdicavit.
10. Optimi cuiusque poetae opera legi.
11. Si quid te impediat ne (quominus) ei nubas, doleamus (Si quid te prohibeat ei nubere, doleamus).
12. Timuimus ne nive impediremur quominus (ne) ad summum montem perveniremus.
13. Cum omnes cenae adessent, num quis suspicione vacare potest?
14. Nemo fere erat quin nobis faveret.
15. Suam quisque patriam habet (existimat) pulcherrimam.
16. Alii barbarorum arte carebant, virtute alii: ut legionum impetum sustinere non potuerint.
17. Nullum diem intermitto (praetermitto) quin deos orem ut te (vos) tueantur (defendant).

18. Prima luce arcem vi et armis oppugnari sumus.
19. Nescio quis meo iniussu hortum ingressus est.
20. Non multum afuit quin naves longae vi venti mergerentur.

Exercise 54B

1. Aliquot vulneribus acceptis (Compluribus amissis) hostes sub noctem oppugnatione destiterunt.
2. Magna difficultate (Aegerrime) retenti sunt ne (quominus) iniuriam vi ulciscerentur.
3. Optimus quisque civis (civium) hoc timore impeditur ne in re publica versetur.
4. Si te doceam (tibi dicam) quid fecerim, iure mihi irascaris.*
5. Tantum abest ut tribuni potentiores fiant ut ne antiqua quidem iura retineant (Non modo non potentiores fiunt tribuni, sed ne antiqua quidem iura retinent).
6. Athenienses veriti ne socii [sui] desciscerent (deficerent) paulatim eos libertate spoliaverunt (eis libertatem ademerunt).
7. Quid Caesarem prohibet tot (totidem) legiones conscribere quot habet Pompeius?
8. Septimo quoque die urbis incolas iuvat (incolis libet) ruri errare.
9. Non dubium est quin reus iam multa et gravissima scelera admiserit.
10. Nonne per paucos iudices improbos stetit quominus priore anno damnaretur?
11. Caesar si quas naves laborare viderat eis subveniebat (auxilio veniebat).
12. Non potest fieri quin intellexeris meam erga (in) eos benevolentiam.
13. Aliud esse videtur polliceri, aliud fidem praestare.
14. Primo vere utrique [ex] hibernis egressi omnia ad bellum renovandum paraverunt.
15. Cum me adiuvari debes, nihil non fecisti ut opus impedires.*

Exercise 55A

1. Consul filium [suum] capitis damnavit quod coniurationi

(consilio) interfuisset.

2. Custodes, [quippe] qui totam noctem vigilavissent, defessi erant.
3. Domum veni, non quod (quo) matrem videre velim, sed quia nullam pecuniam habeo.
4. Magister gaudebat (gavisus est) quod discipuli [sui] bene cecinerant (*or use acc. inf.*)
5. Magister discipulos [suos] laudavit quod tam bene cecinissent.
6. Cives, [quippe] qui nollent Catilinam consulem fieri, Ciceronem creaverunt.
7. Iniuria reprehensi sumus quod in tanto discrimine te (vos) deseruerimus.
8. Magnopere gaudeo quod fortuna tua (vestra) mutata est (*or use acc. inf.*)
9. Te reprehendo quod ita locutus sis, nec facile tibi ignoscam.
10. Quoniam providebant (Cum providerent) leonem ad flumen descensurum esse, constituerunt eum ad (prope) ripam expectare.

Exercise 55B

1. Pedites equites reprehenderunt quod commisissent ut hostes se castris intercluderent (quod hostes se castris intercludere passi essent).
2. [Huc] accedebat quod, si quid frumenti in oppido fuerat, iam consumptum erat.
3. Puer furti accusatus est, non quod (quo) in horto visus esset, sed quia postridie aeger fuit (aegrotavit).
4. Cicero, [quippe] qui cupidus esset quam primum Romam redeundi, occasionem navigandi expectabat.
5. Prima hieme (Ineunte hieme), cum iam bellum Gallorum confectum esset (*or use abl. abs.*), Caesar suos in hiberna duxit (deduxit).
6. Nobiles Augusto invidebant quod iura sibi ademisset (quod se iuribus privasset).
7. Cum, iudices, utriusque orationem audiveritis, iudicare potestis uter causam habeat iustiore.
8. Pompeius questus est quod senatores sibi quisque quid faceret

statuere vellent.

9. Multi putabant C. Gracchum morte dignum esse (dignum esse qui interficeretur) quod civitatem sociis dare conatus esset.
10. Te reprehendo quod non ad tempus venisti: imprudens eram qui tibi confiderem.*

Exercise 56A

1. Hannibal quamquam Romanos iterum iterumque fudit (Hannibal cum....fudisset) ultimo tamen proelio victus est.
2. Insula Delos, quamquam haud magna est (cum haud magna sit), tamen est pulcherrima.
3. Arbor, quamvis pulchra sit, excidenda est.
4. Etiam si iter esset brevius non polliceremur nos venturos esse.
5. Quamvis breve sit iter, propter calorem defessi erimus.
6. Etiam si statim medicum arcessivissemus, frustra venisset.
7. Quamvis celeriter contendant (iter faciant) sero advenient.
8. Pater meus, qui pauper natus esset, tamen ab omnibus civibus suis in honore habebatur.
9. Etiam si canem ipse vocem, non me sequatur.
10. Caesar, cum (qui) de consilio monitus esset, tamen curiam adire statuit.

Exercise 56B

1. Non tibi credam etiam si centiens idem mihi pollicearis.*
2. Quamvis saepe mineris te nos puniturum, semper vera dicemus.*
3. Cicero, cum (qui) iam senex esset, nihil tamen non fecit (operam tamen dedit) ut Antonii consiliis resisteret.
4. Cum neque panem neque arma reliqua haberemus, mori quam nos dedere maluimus.
5. Etiam se neque panem neque arma reliqua habeamus, ad extremum pugnemus.
6. Quamvis bene de nos meritis sit, nolo eum filiam meam in matrimonium ducere.
7. Licet philosophorum insignium (praeclarorum) libros legeris, non omnia scis.*

8. Cum ego solus superesse viderer, non tamen demisso animo eram.

Exercise 57A

1. Debuisti (Te oportuit) statim quid suspicareris mihi dicere.*
2. Totam noctem exspectaverunt si [forte] nuntium victoriae audirent (acciperent).
3. Nonne feliciores (beatiores) sumus quam si a Germanis victi essemus?
4. Si novae copiae ad tempus missae essent, arx capi potuisset.
5. Baculo niteris quasi aeger sis (velut si aeger esses).
6. Hos boves, si voluissemus, pluris vendere potuimus.
7. Canis me huc secutus est quasi ego dominus eius sim (tamquam si ego dominus eius essem).
8. Tam defessi erant pueri quam si quinque milia passuum cucurrissent.

Exercise 57B

1. Cicero adolescens litteras patri (ad patrem) scripsit si [forte] plus pecuniae mitteret.
2. Longum est dicere (narrare) quid eo die factum sit.
3. Me adloqueris quasi contionem habeas (velut si c. haberes).
4. Expectandum eis fuit si quis [forte] auxilio egeret (si cui auxilio opus esset).
5. Fures tam facile domum ingressi sunt quam si ianua aperta fuisset.
6. Caesar quinque cohortes misit si [forte] prius collem (montem) occuparet quam hostes animadvertissent (conspexissent).
7. Maius praemium tibi dandum fuit etiam si re infecta regressus es.*
8. Montibus transeundis, biduo prius huc venimus quam si mari iter fecissemus (si nave vecti essemus).
9. Melius fuit confiteri te id egisse ut (operam dedisse ut) me falleres.*
10. Simulas te esse innocentem — quasi vero non omnes sciamus quid feceris!

Exercise 58A

1. Te conservavi. Praemium mihi da. — Se illum conservavisse. Praemium sibi daret.*
2. Te conservaverunt. Praemium eis da. — Eos illum conservavisse. Praemium eis daret.*
3. Me conservavisti. Hoc praemium accipe. — Illum se conservavisse. Illud praemium acciperet.*
4. Noli consilia mea hostibus aperire. Omnes proditores morte puniam. Cur transfugere conaris? — Ne consilia sua hostibus aperiret. Se omnes proditores morte puniturum [esse]. Cur transfugere conaretur?
5. Num quis eis credit? Omnia pollicentur, nihil faciunt. Noli tales sequi. — Num quem eis credere? Eos omnia polliceri, nihil facere. Ne tales sequeretur.*
6. Omnem regionem in armis esse; Germanos Rhenum transisse. Ne auxilium a Romanis sperarent.
7. Minas eius contemnerent; nam eum neque illis neque amicis illorum nocere conaturum [esse].
8. Sibi confideret: quam causam timoris esse? Se [ipsum] illum periculo illo liberaturum [esse].
9. Domum statim regrederetur: cur tam sero illuc (eo) profectus esset?
10. Cur igitur arma haberent? Ferro viam faciendam [esse]: se sequerentur, nam eo die se aut victuros [esse] aut morituros.

Exercise 58B

1. Luna oritur. Omniane ad iter parata sunt? Ianuam aperi, neque ceteros excitaveris. — Lunam oriri. Omniane ad iter parata esse? Ianuam aperiret, neve ceteros excitaret.*
2. Hoc proelio bellum conficietur. Pugnae fortiter; vestra virtute, consilio meo hostes vincentur. — Illo proelio bellum confectum iri. Pugnarent fortiter; illorum virtute, consilio suo (consilio ipsius) hostes victum iri.
3. Reum absolvite: nonne satis iam punitus est? Sceleris eum paenitet; me eius miseret. — Reum absolverent: nonne satis iam eum punitum esse? Sceleris eum paenitere; se eius miserere.

4. Omnes cives boni mihi faveant. Volo hoc anno consul fieri; nonne videor hoc honore dignus? — Omnes cives boni sibi faverent. Se velle eo anno consulem fieri; nonne se illo honore dignum videri?
5. Illas naves reficiendas curarent. Quomodo enim se domum regredi posse? Illud opus statim suscipiendum.
6. Trans flumen se reciperent: interim se [ipsum] pontem suis copiis defensurum. Cur illos illic (ibi) manere malle?
7. Omnia illa cras sibi redderent: quid enim posse furto turpius esse? Eius diei illos pudere oportere.
8. Cur, se petente, ille consulatum petere ausus esset? Nam suam gentem quam illius nobiliorem esse; nec decere illum, talem virum, secum de honoribus contendere.

Exercise 59A

1. Si vellet ludos spectare, secum eo die veniret. Nonne se felices esse, quod otium haberent?
2. Cum [ipse] regressus esset, se cenaturos. Servos iuberet sibi cenam parare tam splendidam quam nulla ante fuisset.
3. Cur e theatro discederent? Num fabulam quam spectarent illis displicere? Usque ad finem manerent, ut totam rem intellegerent.
4. Si illa dixisset, se paenitere. Cur ea meminisset quae vino adductus locutus esset? Ne cui diceret quae pridie audivisset.
5. Illud supremum fore proelium; eo die fortiter pugnarent, ut semper pugnassent. Postea se illis praemia daturum esse, quae pollicitus esset.
6. Si pecuniam eo die accepissent, ea se postridie empturos esse. Nuntium mitterent qui eam pecuniam postularet. Cur cunctarentur? Occasionem quam saepe petivissent adesse.
7. Quid facis, quid exspectas? Properandum est si vis ad tempus eo pervenire quo imus.
8. Noli mihi irasci (Ne mihi iratus sis) quamquam id de industria feci: nam cum reliqua audiveris, ridebis.
9. Hodie extremam partem cibi quem nobiscum portavimus consumemus: quid cras faciamus, aut quo eamus? Si quis habet quod dicat, ne cunctetur.
10. Te sub eadem arbore exspectabo, et magnum dolorem sentiam

nisi solita hora veneris. Cur tam diu nihil scripsisti?

Exercise 59B

1. Cur animo demisso essent? Legatos mitterent qui indutias peterent; nam si id fecissent magnam spem pacis fore (futuram).
2. Quod peterent nihil esse: nonne cognovissent se in alios clementem esse? Et illud et multo maiora, si vellent, se libenter daturum.
3. Se ipsum adesse: si culpa in se esset, poenas a se sumerent; si in civibus esset, se precari ne quis deorum illos puniret.
4. Se orare ut sibi parceret. Non sua sponte se bellum suscepisse, sed a sociis coactos. Ne se hostium numero haberet.
5. Pridie nisi aeger fuisset se apud illum cenatum venturum fuisse. Se petere ut sibi ignosceret, nam medicum se domo exire vetuisse. Se, cum convalesceret, illum certiores facturum.
6. Quid creditis hostibus in animo esse? Conantur nos cogere castra eo loco ponere ubi nihil aquae sit. Si id faciant, totus exercitus siti pereat.
7. Non tibi auxilio veniam, quamquam in periculo es; itaque, si qua fuerit facultas, ad me cum omnibus copiis venito.
8. Si qua fuisset facultas, tibi auxilio venissem; sed equites misi qui hostium iter impedian (impedirent).

Exercise 60A

1. Frustra conatus sum cognoscere quo iverit.
2. Pedites pilis coniectis in mediam hostium aciem impetum fecerunt.
3. Nemo maiore honore hoc poeta dignus est.
4. Caesar ventum idoneum nactus [naves] solvit.
5. Senex, in [eam] urbem regressus est ubi natus erat.
6. Primo vere naves deduci coepae sunt.
7. Oppidani eruptione facta nostros incautos ceperunt (nostros oppresserunt).
8. Ego fratresque polliciti sumus fore ut patri pareamus.
9. Galbae nuntiatum est plurimos civium Neronem odisse.

10. Transfuga multis lacrimis nos oravit ne se inimicis suis traderemus.
11. Quae cum ita sint, triduo nobis Roma abeundum (discedendum) est.
12. Stulti est eloquentiam pluris quam sapientiam facere (aestimare).
13. Qui sua sorte (fortuna) contentus est, [is] numquam queritur.
14. Caesar dicitur (fertur) eis odio esse quibus nuper ignovit.
15. Duas iam horas piscor nec quidquam cepi.
16. Exploratores flumine decem pedes alto longius progredi prohibiti sunt (impediti sunt ne longius progredierentur).
17. Novam domum (Novas aedes) hic aedificavi quo brevius esset iter.
18. Exsules inviti iuraverunt se numquam redire conatuuros [esse].
19. Num vis (vultis) me eadem carmina iterum (rursus) canere?
20. Nescio an non diu hic mansurus sit.
21. Monitus est ne litteras amitteret neve cui in itinere daret.
22. Ne sacerdos quidem nobis dicere potuit quare di nostrae civitati irati essent.
23. Sive aeger est sive defessus, tam male has litteras scripsit ut legere non possim.
24. Audivisti(s)ne utrum Cicero an Antonius consul creatus sit?
25. Aliud est rogare, aliud impetrare.
26. Ne neglegamus occasionem (facultatem) tam felicem pecuniae quaerendae.
27. Timeo ne [mihi] prius redeundum sit quam portam claudant!
28. Capitis damnaberis etsi videris iniuria accusatus esse.*
29. Centurio ipse primus murum ascendit (transcendit).
30. Maxime (Plurimi) totius civitatis (populi) interest te solum exercitui praeesse (ut tu solus exercitui praesis).
31. Cum nescirent quam longum esset iter, timuerunt sub noctem proficisci.
32. Si quis ipse loquendi (eloquentiae) imperitus est, libenter quidquid (si quid) audit credit.
33. Omnia quae ad urbem oppugnandam usui erunt statim paranda sunt.
34. Pollicitus se non plus (amplius) triduum afuturum esse, *abhinc dies decem* solus domo exiit.
35. Utinam illud Kalendis Ianuariis scivissem!

36. Dum equites hunc collem capiunt (hunc montem occupant), diu et acriter in campo pugnabatur.
37. Si aurum vel argentum (Si aurum argentumve) in horto meo inveniam, brevi me aere alieno liberare possim.
38. Silentio ad portum accedebamus (portui appropinquabamus) cum forte custos (vigil) nos conspicit.
39. Cum ad summum iugum ascendissemus (Postquam....ascendimus), vidimus quam procul (longe) abesset ora.
40. Non is est frater tuus qui tempus loquendo terat.
41. Plerique servorum palam questi sunt quod non satis cibi habebant (questi sunt se non satis cibi habere).
42. Nisi me rogavissent cur in silva laterem, non mentitus essem.
43. Cum re infecta revenissent (Re infecta regressi), statuerunt aliud consilium [sibi] capiendum (ineundum) [esse].
44. Cum tam diu somno careremus (Cum tam diu vigilaremus) iam labore confecti eramus.
45. Minatus est se si quid (quidquid) dixissemus magistro delaturum esse.
46. Quo longius a castris progredimur, eo difficilior fit via.
47. Nolite gladios prius destringere quam dux signum procedendi dederit (det).
48. Misereat te eorum quibus scelere tuo nocuisti.*
49. Quamvis pauper sit, si cives suos bonis spoliavit, non ei est parcendum.
50. Nonne plurius interest quid agamus quam quid dicamus?
51. Cur te geris quasi insanus sis? (Cur agis tamquam si insanus esses?)
52. Sunt qui dicant per te stetisse quominus domum nostram plurius venderemus.
53. Nisi mihi fideliter parueris, omnem pecuniam tibi adimam.*
54. Captivi aquam a nobis rogaverunt (petiverunt), quod complures iam horas nihil biberent.
55. Qui me ceperant non potuerunt facere quin timerent ne morerer.
56. Orationes meas tibi misi, non quo dignae sint quae legantur (quas legas), sed quia te oportet scire quid putem (censeam).
57. Numquam fratrem tuum video quin animadvertam (sentiam) eum tui simillimum esse.
58. Et remis et velis utamur quo celerius ad portum veniamus.
59. Non potest fieri ut quisquam nobis insciis hinc effugerit.

60. Quo magis hostium vim intellego eo magis viribus nostris diffido.

Exercise 60B

1. Tu solus intellexisti (intellegebas) quid efficere conarer.
2. Tam angusta est haec valles ut acies in medio colle [nobis] sit instruenda.
3. Cum (Quotiens) horto appropinquaveram, clamore complurium canum adductus sum ut discederem (me reciperem).
4. Etsi gravi morbo affectus erat (Cum....affectus esset), semper optime officiis functus est.
5. Clam alio itinere nobis domum redeundum erit, ne a regis militibus conspiciamur.
6. Medicum arcessamus qui nos doceat (nobis dicat) quemadmodum te sanemus.
7. Mihi libebit (Me iuvabit) virum tanto ingenio praeditum convenire: cura (vide) ut ei dicas quis sim.*
8. Confitetur se ad coniuratos accessisse (Confitetur se coniuratis se adiunxisse) atque operam dedisse ut rem publicam everteret.
9. Nobis incendium extinguere conantibus turba (multitudo) spectantium magno fuit impedimento.
10. Libens (Libenter) me magistratu abdicarem si quis alius videretur idoneus qui exercitui praecesset (idoneus ad exercitum ducendum).
11. Haud scio an nemo hominum memoria (nemo post hominum memoriam) melius patre tuo de re publica meritis sit.
12. Postridie cum primum servus eum excitavit rogavit quota hora esset.
13. Tam alta fuit nix a.d. xiii Kal. Feb. ut ne exire quidem ausi simus (auderemus).
14. Cum simularet se regi favere, re vera cupidus erat rei publicae restituendae (cupiebat rem publicam restituere).
15. Tantum abest ut me ames ut his quinque annis nulla dona mihi miseris (Adeo non me amas ut his....)
16. Si hostes se dedere volunt, legatos mittant qui indutias orent.
17. Cum eum rogavi num eum factorum pudeat, semper idem dat responsum quod tibi dedit.

18. Non dubium esse potest quin Marii victoriae populo Romano saluti fuerint.
19. Quae te iussero omnia te facere oportet, etiam si laboris te pigebit (piget).*
20. Hi tirones huc missi sunt qui (ut) a nobis artem pugnandi discant.
21. Benevolentia (Voluntate) militum fretus (confisus), proximis comitiis consulatum petiturus est.
22. Pro certo habeo, Aeduis iam pacatis (victis), fore ut nulla alia civitas nobis diu resistat.
23. Quamquam re non impetrata revenimus, noli(te) ea de causa demisso animo esse.
24. Raro homo tantā audaciā sceleris atrocioris accusatus est.
25. Si omnes Romani Catonis similes fuissent, nemo umquam aut risisset aut lusisset.
26. Mos erat agricolis (Agricolae solebant), si quis servus non iam usui (utilis) erat, [eum] vili vendere.
27. Quotiens (Si quando) rus eo, cupidus sum quam primum in urbem ad amicos redeundi (cupio....redire).
28. Eae cohortes quae oppido praesidio relictæ erant armis com-
meatuque carebant (nec arma nec commeatum habebant).
29. Incolis miseris eius regionis in summis arboribus avium more habitandum est.
30. Simul atque nuntius classis amissae Athenas perlatus est (Cum primum classis amissa Athenas nuntiata est), in forum con-
cursum est.
31. Non prius laboris (operis) initium faciam quam ille venerit (veniat); nam ei sua sponte pollicendum fuit se nos adiuturum.
32. Num postulas ut iurem (ut me iureiurando obstringam), quasi is sim cui confidere non possis?
33. Tentum abest ut frater ei consulat ut semper id egerit ut ei noceret (Non modo non ei consuluit frater, sed etiam id semper egit ut ei noceret).
34. Graviter ferimus quod minus cibi habemus quam si bello victi essemus.
35. Si, mi fili, superbior es quam ut laborare velis (Si, mi fili, tam superbus es ut laborare nolis), te pudentum est a me pecuniam rogare.
36. Nolumus frumentum finitimis dare, non quo velimus eos fame

- mori, sed quod ipsi non satis panis habemus.
37. Ei dixi me, si maturius me arcessivisset, libenter (libentem) ei subventurum fuisse.
 38. Quamvis dissimiles sint mores nostri, paullum [inter se] differunt sententiae.
 39. Eos quoque modo potero adiuvalo, etsi haud scio an de eis actum sit.
 40. Ad urbem ab altera parte accedamus, si [forte] vigiles incautos capiamus.
 41. Clodius, cum gente patricia natus (ortus) esset, tamen effecit ut tribunus plebis crearetur.
 42. Pro certo habeo eos imprudentiae tuae ignoturos si eos doceas quid factururus fueris (quid in animo habueris).
 43. Et nostra et filiorum nostrorum maxime interest ut domum pluris vendas quam emeris.
 44. Primum agmen iam ad summum iugum pervenerat cum subito hostes a tergo in universos impetum faciunt.
 45. Licet cum captivis colloquaris (Licet tibi....colloqui) dum [modo] ne coneris eos adducere ut effugiant.
 46. Veriti ne non satis materiei haberemus ad novas naves aedificandas, veteres reficiendas curavimus (veteres refici iussimus).
 47. Consilium tuum plurimi facio; sed potest fieri ut et ego et tu erremus.
 48. Magnae curae nobis omnibus (unicuique nostrum) est quod non habemus ubi habitemus.
 49. Caesar questus est quod Aedui frumentum quod polliciti essent non misissent, accusavitque eos quod se defecissent (destitissent) (Caesar questus est Aeduos....non misisse....)
 50. [Utrum] nos dedamus an bellum producamus? Utinam socii ad tempus nobis subveniant!
 51. Vestimenta mihi adempta sunt, nec quisquam videtur velle mihi ne tunicam quidem praebere.
 52. Custodes Mucium comprehensum ad regem Porsenam (coram rege Porsena) ad interrogandum duxerunt.
 53. Utrum voluisti me inscio discedere an putavisti me scire te discessisse?*
 54. Plus trecentis navibus amissis, Romani bellum intermiserunt dum novam classem aedificarent.

55. Dixit sibi pecunia opus esse, sed pollicitus est se circiter a.d. viii Kal. Apr. redditurum.
56. Quanti potuimus vendere cadum vini quem maximum habebamus?
57. Timebat ne, nisi se eis adiunxisset, operam darent ut se re publica expellerent.
58. Tandem usque eo inopiae venerunt ut libenter canum carne vescerentur.
59. Scio nos, si non revertissemus sed processissemus, plus auri inventuros fuisse.
60. Dum (Quoad) vivam tui meminero; etiam si oblitus ero [ea] quae me docuisti.*

CONTINUOUS PROSE PASSAGES

1. Postridie Fabius quingentos equites praemisit qui proelio commisso hostium iter morarentur (impedirent). Varus, qui equitibus praeerat, agmen hostium consecutus suos iussit novissimos aggredi. Quo facto (Tum) acriter pugnatum est; nam neutri cedere volebant. Circiter meridie legionibus procul inspectis hostes fugerunt (se fugae mandaverunt); quos fugientes equites nostri persecuti magnum numerum occiderunt. Qui proelio superfuerunt in montes propinquos confugerunt.
2. Ea nocte utrique intra munitiones manserunt. Prima luce equites hostium ad castra advecti cum nostris proelium committunt. Ut Galli se victores esse putarent, Caesar equites iubet consulto cedere atque in castra se recipere. Hac re illi adeo decepti sunt ut neglegenter reliquas copias adduxerunt. Cum autem alii vallum transcendere, alii fossas complere coepissent, nostri, omnibus portis eruptione facta, equitibus emissis, hostes fugant (in fugam vertunt), permultosque eorum occidunt (interficiunt).
3. Duces Athenienses (-sium), certiores facti Persas prope Atticae fines [navibus] egressos esse, cursorem praeclarum,

nomine Phidippidem, Spartam miserunt qui Lacedaemonios moneret novis copiis opus esse, atque rogaret ut statim sibi auxilio venirent. Tam celeriter is fertur cucurrisse ut Spartam, quae centum triginta milia passuum ab Athenis aberat, biduo venerit. Auxilium tamen non impetravit; nam Lacedaemonii negaverunt se ante lunam plenam posse proficisci, ne dis suis displicerent.

4. Caesar nulla mora ad proximam hostium urbem obsidendam (ut pr. h. urbem obsideret) profectus est. Dumnorix autem, qui praesidio praeerat, certior factus Romanos advenire, arcem munire coepit. Sed civibus persuadere non potuit ut Caesar resistere; nam volebant contra imperatorem tam praeclarum bellum gerere, malebantque populi Romani potestati cedere. Itaque Dumnorix, nullam iam spem urbis conservandae esse arbitratus, clam noctu fugit.
5. Paucis post annis (Post paucos annos) Britanni, propter iniurias graves ira incensi, Romanos expellendos esse constituerunt. Itaque duce Boudicca, quae tum erat regina Icenorum, urbem florentem Camulodunum oppugnatam incenderunt. Interea Suetonius, dux Romanus, cum duabus legionibus celerrime (summa celeritate) progressus ut Londinium conservaret, cum id oppidum defendere non posset, consilium sui recipiendi cepit. Barbari, hac urbe direpta, Romanos pedem referentes persecuti sunt; sed tandem Suetonius, aequo loco capto (delecto), Britannos iusto proelio vicit. Boudicca, ne caperetur, se [sua manu] interfecit.
6. Tam cupidus navis solvendae (cupidus proficiscendi) fuit Theseus ut, oblitus quod pollicitus erat, velum non mutaverit. Aegeus autem rex quotidie in summam arcem ascendebat, ut filii navem quam primum conspiceret. Tandem, cum multos dies (aliquot dies) frustra ibi exspectasset, navem procul conspexit. Primo non potuit discernere utrum album an nigrum esset velum; sed propiore iam nave vidit esse nigrum. Itaque veritus ne filium amisisset, de saxo (rupe) ubi sedebat delapsus mortuus est (decidit et periit).
7. Agricola quidam cum uxore egredi solebat ad agros arandos

(agros colendi causa), et canem fidelem domi relinquebat qui filium infantem custodiret. Is vesperi domum regressus puerum videt vulneratum, canis autem os sanguine plenum. Statim, ira incensus, gladio dstricto canem interficit. Quo facto, conversus et lupum mortuum humi iacentem conspicatus, intellexit quid re vera factum esset: tum eum puduit cani diffisum esse, factique tam imprudentis paenituit. "Utinam," inquit, "tam facile misero cani vitam reddere possem, quam ademi."

8. Caesar, suos cohortatus, proelium commisit. Milites e loco superiore pilis coniectis facile hostium aciem perfregerunt; ea disiecta (turbata) gladiis dstrictis in eos impetum fecerunt. Galli, quibus magno erant impedimento pila scutis infixae, aegerrime restiterunt; tandem, vulneribus confecti, pedem referre coeperunt atque ad imum collem se recipere. Boii interea, qui novissimo agmini praesidio erant, nostros a tergo aggressi sunt; quod cum vidissent (quod conspicati) Helvetii ipsi proelium redintegrarunt. Ita diu acriterque utrimque (ab utraque parte) pugnatum est.
9. Lacedaemonii, clam polliciti se classem quadraginta navium missuros [esse] quae Mitylenas obsidione liberaret, Alcida ei praefecerunt. Is primo vere profectus, classem Atheniensium maiorem esse arbitratus quam ut eam oppugnaret, quam lentissime processit. Mox nuntiatum est ei urbem iam captam esse: qua re audita, concilio convocato, cum nonnulli eorum qui aderant hortarentur ut nihilominus pergerent atque conarentur Athenienses incautos opprimere, Alcidas constituit ad Peloponnesum redire, veritus ne Athenienses, victoria laeti, classem suam opprimerent. Sic propter ignaviam occasionem urbis recipiendae amisit.
10. Caesar, cum impetum subitum facere vellet, praemisit qui loci naturam cognoscerent (qui cognoscerent qualis esset locus). Eodem die a captivo quodam certior factus est ducem hostium, veritum ne oppidum defendere non posset, statuisse suos noctu deducere et flumine transito quod non longe aberat, pontem refringere (rescindere): sperare eum se ita Romanos sequi prohibiturum. Qua re cognita Caesar Labienum statim cum quinque cohortibus proficisci iussit, ut pontem prius occuparet

(caperet) quam hostes eo venirent.

11. Verres, dum in Asiam iter facit, Delum venit, qua in insula est templum Apollinis notissimum. Ex hoc templo clam noctu amovit signa quaedam pulcherrima ac veterrima, quae in navem suam imponenda curavit (imponi iussit). Postridie autem incolae, ubi intellexerunt quid factum esset, graviter id tulerunt: nam cum Apollo ipse credatur ibi natus esse, locus est sanctissimus. Nihil tamen dicere ausi sunt, ne [fortel] peiora paterentur. Sed navis, quae signa portabat, vix solverat, cum magna tempestas coöritur. Nave fracta, signa in litore reperta in templum reponuntur.

12. Romani impetu facto barbaros montem ascendere prohibuerunt (barbaros impediverunt quominus montem ascenderent), ac paullatim (sensim) in campum depulerunt. Ibi aciem rursus instruere incipiebant, cum a tergo magnus clamor coöritur. Nam Marcellus ex eo loco ubi in insidiis latebat conspicatus Romanos proelium commisisse maturavit eis auxilio venire. Hostes, ab utraque parte oppugnati, terga verterunt (se fugae mandaverunt); quos Romani prosecuti ad viginti milia hominum aut interfecerunt aut ceperunt, posteaque castris multa cum praeda potiti sunt. Optima arma (Pulcherrima arma) e praeda lecta milites imperatori dederunt in triumpho ferenda.

13. Prima luce dux Romanus copiis e castris eductis et prope oppidi muros instructis, ante quam signum procedendi dedit, militibus haec dixit (suos his verbis allocutus est): "Si hostes aut armis aut cibo (commeatu) caruissent (Si hostibus aut arma aut cibus defuisset), conatus essem urbe obsidione potiri (urbem obsidione capere). Nunc tamen spes una nobis in impetu repentino (subito) posita est. Praemium igitur amplum ei dabo qui primus muros transcenderit." Hac cohortatione excitati tam acriter procurrunt (impetum faciunt) milites ut hostes eis resistere non possint. Pauci pugnantes occiduntur, reliqui statim se dedunt.

14. Nonnulli credebant Neronem ipsum urbem incendendam curavisse; sed dubium non est quin hoc crimen falsum fuerit. Nam ubi nuntium atrocis incendii accepit, Antii erat, quae urbs

amplius triginta milia passuum a Roma abest (distat). Qua re audita, statim Romam regressus est; quo cum venisset, cognovit flammam Palatio ipsi iam imminere. Hoc in discrimine nemo fere maiorem fortitudinem Nerone praestitit; nam ubicumque periculum erat maximum, ibi ipse aderat; atque cum primum (simul atque) incendium coercitum est, quoquo modo poterat inopiae subvenit (inopiam levavit) eorum qui omnia sua bona amiserant; id quod non fecisset nisi innocens fuisset.

15. Solo in Lydiam venerat ad Croesum regem; qui, cum ei omnes thesauros ostendisset, rogavit eum quem hominum beatissimum esse existimaret: nam illum multas terras adisse multosque et praeclaros homines vidisse. Solo tamen aliud dedit responsum atque Croesus sperabat (Solo tamen non id dedit responsum quod Croesus sperabat); respondit enim omnium hominum quos ipse novisset, beatissimum fuisse Tellum Atheniensem; quippe qui in urbe pulcherrima incoluisset, satis magnas divitias habuisset, pro patria pugnans honeste mortuus esset. Hoc cum Croesus aegre (graviter) ferret, Solo: "Nolo," inquit, "quemquam prius beatum dicere quam audiam quemadmodum (qualem) vitae finem fecerit; nam finis semper respiciendus est (nam finem semper oportet respicere)." Tantum autem afuit ut Croesus Soloni crederet ut eum stultissimum putaret; sed multis post annis verba eius recordatus est.
16. Postridie Caesar suis e castris eductis paullum progressus aciem instruxit. Cum autem perspexisset hostes nolle proelium committere, suos intra vallum regredi iussit. Quod conspicatus Ariovistus tandem partem equitum emisit quae Romanos pedem referentes (dum pedem referunt) a tergo aggrederentur. Tanta virtute (Tam fortiter) nostri restiterunt ut Germanorum alios interfecerint alios ceperint. Caesar autem ubi ex captivis quaesivit quare Ariovistus proelium non commisisset, cognovit hanc esse causam: Germanos credere se non posse vincere (credere non fieri posse ut vincerent) si ante novam lunam pugnassent.
17. Priscis temporibus Athenis licebat patri, si filia volebat ei nubere quem ille delegerat, eam interfici iubere. Qua lege fretus Aegeus quidam apud Thesea, regem Atheniensium, questus est

quod filia Hermia, quam iussisset nubere Demetrio, iuveni nobili gente, negasset se id facturam, quia Lysandrum quendam amaret. Hermia, a rege interrogata, confitetur ea vera esse (ea ita esse); praeterea (quin etiam), si Demetrio nupsisset, Helenae, quam carissimam haberet amicam, magno dolori id fore; quippe quae ipsa Demetrium amaret. Thesea Hermiae miseruit; sed cum leges civitatis mutare non posset, quattuor dierum spatium ei dedit ad deliberandum (quo deliberaret) utrum patris iussa faceret an poenas daret.

18. Hercules, cum nesciret ubi essent mala aurea, ubique quaesivit. Tandem ad eum locum venit ubi Iovis iussu Prometheus ad rupem vinctus erat. Cuius adeo eum miseruit ut persuaserit Iovi ut ei ignosceret. Tum Prometheus, ut gratiam referret, Herculem monuit ut Atlantem, patrem earum virginum quae mala custodiebant, rogaret ubi petenda essent. Itaque Hercules, cum in Africam iter fecisset, Atlantem rogavit ut se doceret quod cognoscere vellet. Sed Atlas negavit sibi licere cuiquam illud dicere; quod si ille vellet caelum sustinere dum [ipse] reveniret, se ipsum mala petiturum [esse]. Ubi autem regressus est, Herculem caelum umeris sustentem reliquisset, nisi ille dolo usus esset.
19. His rebus gestis, cum Caesar existimaret totam iam Galliam pacatam esse, et inita hieme in Illyriam profectus esset, subitum (subito) bellum in regionibus maritimis coörtum est. Nam P. Crassus legatos miserat qui plus frumenti Venetis imperarent; quibus retinendis principes civitatis sperabant se posse obsides recipere quos antea Romanis dedissent (dederant). Itaque Crassum per nuntium certiores fecerunt (Itaque Crasso nuntiaverunt) frumentum quod ille imperavisset se non daturus; si legatos recipere vellet, obsides suos sibi remitteret (remittendos).
20. Interea Scipio, quo longius processit, eo altiores vidit ab utraque parte montes. Cum iam circiter octo milia passuum a castris progressus esset, neque ullos hostes vidisset, per speculatores ei nuntiatum est hostium copias ultra iugum conspectos esse: quo nuntio vix allato ingens pulvis conspicitur. Cum autem Scipio nullos omnino pedites, ne equitum quidem

satis magnum numerum secum haberet, magni eius interfuit hostes impedire quominus de monte in campum descenderent (hostes prohibere de iugo in campum descendere). Quod ut faceret (Cuius rei causa) equites sagittariosque, quos paucos habebat, praemissos iussit se in insidiis abdere ab utroque latere eius viae qua hostibus erat descendendum: quo facto sperabat se eos moraturum dum pedites subvenirent.

21. Pater meus cum Karthagine in Hispaniam proficisceretur, mihi nonum annum agenti (mihi puero novem annorum) secum eundi potestatem fecit. Cum autem eum orarem ne dubitaret me eo ducere, statim me ad aram, ubi forte sacrificabat, ductum iussit iurare numquam me populi Romani amicum fore (numquam me in amicitia cum Romanis fore). Id (Quod) iusiurandum adhuc ita conservavi ut nemo dubitare debeat (ut nemini dubitandum sit) quin, quoad vivam (dum vivam), eandem sententiam sim retenturus. Itaque etsi e patria mea in exilium pulsus sum, ubicumque ero semper operam dabo (semper id agam) ut eam gentem deleam quae bis meam vicit. Si quis tibi aliud persuadere conabitur, aut stultus erit habendus aut inimicus.
22. Civitas Treverorum longe plurimum totius Galliae equitatu valebat. Qua in civitate cum duo principum inter se contenderent, alter eorum, nomine Indutiomarus, equites peditesque cogere ac bellum parare coepit; alter, Cingetorix, Caesarem adit polliceturque se iussa eius facturum; dicit quoque ei quae apud Treveros gerantur. Cuius exemplo adducti cum nonnulli alii idem fecissent, Indutiomarus, veritus ne ab omnibus desereretur, ipse legatos ad Caesarem misit qui dicerent idcirco se non maturius ad eum venisse, quod vereretur ne, si omnes nobiles discessissent, plebes (vulgus) a Romanis desciscere (deficere) conaretur.
23. Dum haec in Italia gerantur, Mago, Karthaginem regressus ut (qui) nuntiaret quae Hannibal frater gessisset, senatum certiores fecit eum sex exercitus vicisse, plus ducenta milia militum occidisse, bina castra expugnasse: multas civitates (gentes) multasque urbes, his victoriis adductas (commotas), ad Poenos descivisse. Pro his tantis totque victoriis dis immortalibus ab universis gratias agendas esse. Tum ante oculos senatorum

anulos aureos effundit, quorum tantus fuit numerus ut tres modios compleverint: atque quo melius intellegerent quanta fuisset ea clades, eos docuit neminem nisi equites, neque eos omnes, solere talem anulum gerere.

24. Regina, cum perspexisset classem Rhodiorum maiorem esse quam ut iusto proelio vinceretur (classem Rhodiam tantam esse ut non posset iusto proelio vinci), statuit dolo utendum esse. Itaque quam plurimas naves paratas in portu minore condidit, civesque muros complere iussit. Cum autem Rhodii classem suam in portu maiore instruxissent, cives iussit simulare se libentes (libenter) eos accipere, ac polliceri se urbem eis dedituros. Sed simul atque Rhodii intra muros venerunt, nullis classi praesidio relictis, regina subito navibus suis ex portu minore eductis, in maiorem invecta, classem vacuum abstraxit. Ita Rhodii, cum non haberent quo se reciperent, omnes ad unum in ipso foro trucidati sunt.
25. Proelio ad Pharsalum facto (Post proelium Pharsalicum) Pompeius in Asiam fugit, eo consilio ut in Syria bellum produceret. Sed biduum tempestate retentus cum in Cyprum venisset ibi cognovit Antiochenses arma sumpsisse sui excludendi causa, nuntiosque in omnes partes dimisisse qui eum comitesque eius monerent ne Antiocheam advenirent: quod si fecissent, eos in periculum capitis gravissimum venturos (quod si fecissent, magno cum periculo capitis futurum). Quae cum ita essent, consilio Syriae adeundae omisso (relicto) quam maxima pecunia sumpta in Aegyptum navigavit, et Ptolemaeum regem oravit ut se in regnum acciperet: quod sine dubio impetravisset; sed regis amici (sive invidia adducti sive quod miseram eius fortunam despiciebant) eum interficiendum curaverunt.
26. Gesslerus, eius regionis praefectus, cuius iram Tellus ita moverat, tam crudelis erat quam superbus (haud minore crudelitate quam superbia erat praeditus). Itaque cum sciret eum sagittarium esse peritissimum, consilium cepit (iniit) quo et illum puniret et se delectaret. Nam filio eius, puero decem annorum, arcessito, patrem miserum iussit malum in filii caput impositum sagitta transfigere; neque, etsi Tellus oravit ut quolibet alio modo puniretur, eum hominis miseruit.

Tum Tellus, duabus sagittis sumptis, alteram in balteum infixit, altera malum in duas partes diffissum ita de filii capite deiecit ut puerum non laeserit. Tum praefectus "Alteram" inquit "reliquam habes sagittam: quomodo ea usus esses?" "Si" inquit Tellus "filium vulnerassem, te interfecissem."

27. Erat inter captivos quos Scipio hoc proelio ceperat puer quidam egregia pulchritudine. Is affirmavit se regii generis esse; patre mortuo se apud avum Galam, regem Numidarum, educatum esse; cum Masinissa avunculo in Hispaniam transisse, qui nuper equites suos Ihasdrubali auxilio duxisset. Cum autem propter aetatem vetitus esset proelio interesse, eo die quo pugnatum esset se inscio avunculo equum cepisse castrisque clam esse egressum ut certamen spectaret. Prolapso equo se, dum pedibus effugere conatur (conaretur), captum esse. Ilunc Scipio arcessitum rogavit num vellet ad Masinissam redire; doctusque eum velle, dato anulo aureo multisque aliis donis, eum incolumem dimisit.
28. Caesar, consecutus id quod in animo habuerat, receptui cani iussit. Sed milites aliquarum legionum, non exaudito sono tubae, quod valles haud parva intererat, cum tribuni militum eos retinere conarentur, elati spe celeris victoriae ac memoria proeliorum complurium secundorum (rerum nonnumquam bene gestaram), nihil tam difficile existimabant ut non virtute efficere possent, neque finem sequendi prius fecerunt quam ad portas oppidi pervenerunt (quam portis oppidi appropinquaverunt). Tum oppidani, subito impetu perterriti, arbitrati Romanos iam intra portas esse, praecipites sese ex urbe eiecerunt. Mulieres autem vestimenta aliaque bona de muris iactare coeperunt, et Romanos oraverunt ut sibi parcerent neque (sicut Avarici fecissent) mulieres infantesque interficerent.
29. Cum prae nive altissima aegre progredierentur (vix progredi possent), ac saucius quidam comites iuberet se relinquere, ne reliquos moraretur, Xenophon mulioni cuidam imperavit ut ille iumento eius veheretur. Mox autem, cum aliquantum progressi essent, Xenophon hominem forte conspicatus fossam effodientem, eum laudavit quod tantum operae comiti etiam mortuo praeberet. Tum autem is, quem mortuum putabat, crus movet; et qui

adstabant eum vivere conclamant. Mulio autem "Quamvis" inquit "sit vivus, ego longius eum portare nolo." Quibus verbis auditis Xenophon, iratus, hominem verberat (concīdit). Longo post tempore, cum ad oram venissent, mulio Xenophontem accusavit quod se crudeli supplicio affecisset; sed universi conclamant eum dignum fuisse qui vel severius puniretur (qui vel graviore supplicio afficeretur).

30. Ea nocte Rufus rex, cum in somno sibi visus esset vulnus grave accipere, unde efflueret ingens flumen sanguinis, hoc somnio adeo perterritus est ut magna voce clamaverit. Postridie mane, cum rex comitesque eius venatum in silvas exissent, rex cervum magnum conspicatus, sagitta celeriter missa, eum vulneravit; sed priusquam feram sauciam sequi posset, ipse sagitta per pectus transfigitur. Comites autem eius, ubi regem prolapsum viderunt, non conati opem ei ferre (ei succurrere) confestim in equos insiliunt et summa celeritate avehuntur. Quis eam sagittam miserit, nemo est qui sciat; nam alii dicunt Henricum, regis fratrem, regni occupandi cupiditate adductum, eum necavisse; alii alia narrant. Ne illud quidem certum est, utrum casu an consulto interfectus sit. Corpus certe a rustico quodam inventum in plaustrum impositum in proximam urbem portatur (defertur).

31. Cuidam in somno visum est ovum de lecto pendere. Postridie mane, cum vellet cognoscere quid significaret hoc somnium, interpretem quid vidisset docuit: qui respondit thesaurum sub lecto defossum esse. Tum ille, domum regressus, eo loco terra effossa, ibi invenit auri aliquantum, argento circumdatum. Ut interpreti gratiam referret, dedit ei partem argenti: hic tamen non is erat qui tali praemio contentus esset. "Cur" inquit "non mihi vitelli quoque partem misisti?"

32. Romani urbem Soram, quamquam complures iam menses obsidebant, expugnare non potuerunt. Tandem transfuga, urbe clam egressus, in castra Romana venit polliceturque se urbem proditurum. Is Romanis persuasit ut castra sex milia passuum a muris amoverent, quo minus cauti (intenti) vigiles essent. Omnibus rebus iam paratis, proxima nocte decem lectos milites via ardua in arcem duxit, quo ex urbe uno angusto itinere adiri

poterat. Cives autem ubi cognoverunt Romanos arcem tenere, cum nescirent quam pauci essent ingressi, spe omni abiecta portis refractis profugerunt. Reliqui Romani, per portas ingressi, cives perterritos (pavidos) temere per vias currentes occiderunt (trucidaverunt).

33. Cum Canutus rex in litore sedebat, cinctus amicis, et illi, sperantes se ei placituros, negavissent quidquam esse quod, potestate regia fretus, facere non posset, rex nullo responso dato sellam prope mare poni iussit; forte autem aestus accedebat (affluebat). Ibi cum consedisset, magna voce fluctus (undae) longius progredi vetuit: sed cum nihilominus aestus accederet, ad amicos conversus, "Videtis" inquit "esse quae ne rex quidem imperare possit. Curate ut quod hodie didicistis semper memoria teneatis (semper meminertis). Neque enim is sum qui verbis adulantium decipiar."
34. Hadrianus multos annos provinciis adeundis consumpsit; tam enim itinerum cupidus erat ut vellet omnia de quibus legerat ipse (coram) videre. Fertur autem solitus esse nullo splendore, nullo apparatu iter facere. Neque ulla fere fuit provincia quam non aliquando adiret; atque ubique cum a civibus tum a militibus libenter accipiebatur. Legionum autem salus praesertim curae ei erat; nam pace confirmata periculum erat ne exercitus minus diligens fieret; sed militibus strenue exercendis effecit ut legionum et disciplina et fides augeretur.
35. Magister, qui filios principum Faliscorum docebat, eos quotidie extra urbem ducere solitus erat ad corpus exercendum (ut corpus exercerent); qua consuetudine urbe obsessa non destitit. Denique (Postremo) longius solito progressus, in castra Romana ad Camillum pervenit, eumque docuit se principum filios obsides adduxisse, eo consilio ut Falerios populo Romano traderet. Camillus autem, "Non" inquit "ad hominem tui similem venisti; neque me decet arma contra pueros inermes sumere. Romanis artibus, virtute et patientia, vos vincemus." Tum pueris virgas dedit quibus proditorem in urbem agerent. Quo facto Faliscis, Camilli fide permotis, placuit pacem petere. Legatis igitur Romanis missis, Romani miserunt qui urbem tradendam curarent.

36. Philosophus quidam praeclarus, nomine Xenocrates, discipulis non solum propter doctrinam sed etiam propter mores carissimus erat. Quem Alexander rex cum vellet honore afficere, legatos ad eum misit quinquaginta talenta ferentes, quae iis temporibus pecunia erat maxima. Quos Xenocrates ad cenam invitavit, cibumque modicum nullo apparatu iis apposuit. Postridie legati quaerunt cui numeranda esset pecunia quam secum attulissent. Xenocrates autem "Quid? inquit: "hesterna cena vobis demonstravi mihi divitiis non opus esse (me divitiis non egere). Regem igitur iubete pecuniam retinere: nam illi multo plures alendi sunt quam mihi." Sed cum videret eos tristiores esse, dimidiam partem talenti accepit, ne regis benevolentiam nihili facere (contemnere) videretur.

37. Caesar, compluribus oppidis captis, cum intellexisset Venetis terra noceri non posse, classem arcessivit. Quae cum advenisset, Brutum, qui toti classi praeerat, et tribunos militum centurionesque, qui singulis navibus praefecti erant, quid faciendum esset docuit. Nam quod sciebat naves Gallicas graviores et validiores esse quam ut rostro deprimerentur, cum solito pugnandi genere uti non possent, eis praecepit ut falces longuriis adligarent, quibus armamenta hostium navium deciderent. Quod iussi sunt faciunt, ac cum navis nostra hostium navi appropinquaret, non erat difficile militibus transcendere et navem expugnare. Quod ubi animadverterunt, reliqui barbari fuga salutem petere conati sunt; sed eo ipso tempore accidit ut ventus deficeret; quae res Romanis magno usui fuit ad rem bene gerendam.

38. Velim scire utrum phantasmata (imagines) esse credas necne. Equidem ut ea (eas) esse credam multis rebus adducor; inter quas haud scio an hoc in primis (hoc praecipue) dignum est quod narretur. Amicus enim quidam patris mei, adolescens, in provinciam Africam iverat; circiter meridie (sub meridiem), dum paene omnes dormiunt, in porticu spatiabatur, cum mulieris conspexit figurem egregia statura ac pulchritudine. Haec ei dixit se Africam esse, ac futura praedicere posse. Romam enim eum regressurum, honores gesturum, atque in Africam proconsulem reverturum ibique moriturum. Quae praedixit omnia facta

sunt: nam multis post annis non solum consulatum gessit, sed proconsul in eandem provinciam regressus, morboque affectus (cum in morbum incidisset), adeo spem salutis abiecit ut brevi perierit.

39. Nemo est quin sciat quanto in honore Q. Fabius Maximus consulum maiestatem habuerit. Is cum iam provecta aetate esset, ac tam saepe dictaturam gessisset, filius consul creatus est: cumque eo tempore Romani adhuc contra Hannibalem bellum gererent, et Fabius adulescens forte copias in Apuliam duxisset, pater iussus se ei adiungere in castra eius invectus est. Qui cum patri obviam egressus esset cum duodecim lictoribus, senex lictores praetervehitur neque ex equo descendit. Ubi autem consulis iussu lictor duodecimus ut descenderet ei magna voce imperavit, tum demum, "Volui" inquit, "o fili, cognoscere num satis scires te consulem esse." Haec locutus statim ex equo descendit.
40. Dum haec in Italia geruntur, Scipio Hasdrubalem in Hispania vicerat; nec tamen eum impedierat quin Alpes transiret alterumque exercitum in Italiam Hannibali fratri auxilio duceret. Itaque minimum afuit quin Romani vincerentur; nam si utriusque fratris copiae coniunctae essent, bellum sine mora conficere potuerunt. Sed accidit ut eo anno uterque consul egregio esset ingenio. [Quorum alter] C. Claudius Nero Hannibalem in Bruttium persecutus erat cum nuntiatur Hasdrubal (cum nuntiatum est Hasdrubalem) iam montes transisse ac Placentiam obsidere. Quo audito statim Nero copiis delectis clam per Italiam ductis se Livio, collegae suo, adiunxit. Una exercitum Hasdrubalis ad flumen Metaurum deleverunt: ita tantum afuit ut Hannibali fratris adventus usui esset, ut intellexerit hanc cladem Poenis exitio fore.
41. Blaesus, homo ditissimus, cum in gravem morbum incidisset nec quisquam speraret fore ut viveret, testamentum mutare voluit. Regulus, qui aliquid se ex novo testamento accepturum speraret, quia nuper senem captare coeperat, sibi salutem eius maximae curae esse simulavit. Quotiens (Cum) putaverat Blaesum audire, medicos orabat ut omnia facerent ad vitam producendam (ut vitam ei producerent). Idem, novo testamento

obsignato, statim voce mutata e medicis quaesivit quousque (quam diu) miserum cruciaturi essent: quem (cum eum) sanare non possent, cur ei bona mortis inviderent? Paucis post diebus Blaeso mortuo, perinde ac si omnia quae Regulus dixit audivisset, aperto testamento (apertis tabulis) ne assem quidem accipit Regulus. Utinam talia saepius pateretur! Tantum autem abest ut dolorum audacium eum pudeat, ut palam de eis gloriatur. (At non modo dolorum audacium non eum pudet, sed palam de eis gloriatur).

42. Hoc proelio facto, Eduardus copiis suis ad Calaim ductis, eam urbem obsidere instituit. Per totum annum cives restiterunt, quamquam gravissima patiebantur; nam omni cibo consumpto coacti sunt equorum canumque carne vesci. Sperabant autem se posse resistere dum alter exercitus sibi subsidio veniret; sed copiae Francorum, cum appropinquassent, adeo Anglos metuebant ut nullo proelio facto se receperint. Tandem, ne fame cives perirent, praefectus urbis pollicitus est, si rex incolumes eos dimittere vellet, se urbem dediturum. Ille autem promisit, ea condicione ut sex e principibus obsides sibi traderentur (si sex....traditi essent), reliquos se cives conservaturum. Quibus tamen traditis fidem violasset, nisi regina ei persuasisset ut eis parceret.

43. Quinque cohortibus in diversas partes (q. cohortibus alia in aliam partem) frumentatum emissis, Germani, occasione castra oppugnandi usi, undique e silvis subito se eiciunt (subito erumpunt) et ad vallum accurrunt. Totis castris trepidatur, eo magis quod causa pavoris (quod cur id fieret) non apparebat; ac tantus fuit pavor omnium ut barbari castris praesidium deesse putarent (ut barbaris castra praesidio carere viderentur). Sed inter aegros in castris relictus erat P. Sextius Baculus centurio. Is veritus ne de se omnibusque actum esset, inermis e tabernaculo egressus, videt adesse hostes, atque in summo esse rem periculo. Adstantibus arma eripit; in porta proxima consistit; consequuntur eum centuriones eius cohortis quae in statione erat. Hoc spatio dato (interposito), reliqui sese confirmant munitionesque (vallumque) complent.

44. Interea nostri, dum ex agris regrediuntur, clamorem procul exaudiunt. Praecurrunt equites, cognoscunt quanto res sit in periculo. Nemo fere tam fortis erat quin commoveretur. Barbari interea, signa legionum conspicati (signis l. conspectis), cunctas legiones revenire arbitrati, vallum oppugnare destiterunt; sed ubi viderunt quam pauci essent nostri, undique in eos inciderunt (undique eos aggressi sunt). Alii nostrorum, duce C. Trebonio, per medios hostes perrumpunt et incolumes in castra perveniunt; alii, qui multo minus essent militiae (rei militaris) periti, eorum exemplum sequi conati, vallum adire prohibentur. Germani tamen, cum perspexissent satis magnum iam numerum adesse ad castra defendenda, oppugnatione omissa (relicta) cum ea quam ceperant praeda trans Rhenum se receperunt.
45. Pyrrhus, rex Epiri, bello Romanis illato bis copias eorum multis occisis superaverat. Quamquam igitur Romani negaverunt se prius de pace acturos quam ille Italia egressus esset, vix fieri posse videbatur ut vi et armis expelleretur. Venit autem transfuga e regis exercitu in castra Fabricii consulis, eique est pollicitus, si praemium idoneum sibi datum esset, se clam in Pyrrhi castra regressurum eumque veneno necaturum. Fabricius autem, [quippe] qui honestum utili anteponeret (qui fidem utilitate pluris faceret), dolo uti noluit, quamvis grave periculum rei publicae immineret. Hominem rogavit quare imperatoris Romani fidem tam parvi faceret. Tum eum ad Pyrrhum reducendum curavit, docuitque regem quid factum esset: quod factum eius a Senatu laudatum est.
46. Post proelium Cannense Hannibal, sociis omnibus quos captivos habebat sine pretio dimissis, pollicitus est se Romanos quoque pretio accepto dimissurum: quibus placuit decem e suo numero deligere, qui has condiciones Romam ad Senatum ferrent. Hi iuraverunt se in castra Punica reverturos; unus tamen ex iis, iurisiurandi solvendi causa (ut iusiurandum solveret), simulavit se aliquid oblitum esse; in castra regressus, ante noctem reliquos consecutus est. Patres, cum audivissent quae nuntiabant (Condicionibus auditis Patres), veriti ne si hos redemissent alii postea minus fortiter pugnarent, negaverunt se tales condiciones accepturos (accipere velle): Romanis militibus aut vincendum aut moriendum. Digressi deinde sunt legati;

unus tamen, quasi in castra redeundo iam iusiurandum solvisset, domum abiit; qua re cognita placuit Senatui ut comprehensus ad Hannibalem remitteretur.

47. Caesar ad continentem cunctis navibus incolumibus (ne una quidem nave amissa) prius advenit quam nuntius eius adventus ad Bibulum — qui Pompei classi praeerat — afferretur. Expositis militibus naves eadem nocte Brundisium remittuntur quo celerius reliquae legiones equitesque transportarentur. Sed sero (serius) profectae, neque vento nocturno (aura nocturna) usae, in redeundo in periculum veniunt. Tum Bibulus, iratus quod Caesarem non impedisset quin in Graeciam transiret, navibus redeuntibus obviam factus, quas cepit ad triginta incendit, et nautas omnes interfecit, si forte reliquos hoc tam crudeli supplicio deterreret ne iterum transire conarentur.
48. Latrones in aream invecti, quasi essent invitati, stabulis patefactis, equos nostros expulerunt, suos eorum loco collocaverunt; quae res mihi magno fuit dolori (quae res me magno dolore affecit); nam equos nostros scitis quanti aestimemus. Iamque nostros vidi in tenebris prope aedes expectantes dum tela conicere iuberentur (dum signum tela coniciendi daretur); quos tamen Marcus vetuit prius tela mittere quam hostes in eos impetum facerent. Mox duo adolescentes ad acervum veniunt ubi latebam; quorum alter stramentum incendisset, nisi ego fusti eum summis viribus percussissem. Qui cum delapsus esset, alter, quippe qui nondum me conspexisset, obstupuit. Huic ego inopinanti facem eripui; tum, subito impetu eum ita deiecti ut fracto brachio super comitem iacuerit.
49. Ea aestate accidit ut tantus numerus anguium in Arabia esset ut nostri vicenos quotidie interficerent, ac periculo perpetuo omnes affligerentur. Sed pueris, qui impetraverant ut nobiscum venirent, magno erat gaudio sine causa clamorem tollere; id quod tam saepe fecerunt ut Laurentius, grave supplicium minatus, eos de anguibz tacere iusserit. Mox autem, ubi eos subridentes animadvertit, quasi ipse eis ludibrio esset, cum respexisset, post se anguem ingentem vidit. Cuius ictum obliquo saltu vitavit; quod si vel punctum temporis cunctatus esset, sine dubio perisset. Unus e nostris anguem virga occidit; eadem

virga pueri puniuntur quod, imminente vero periculo, tacuissent. Deinde ad lignandum et aquandum mittuntur – quem laborem Arabes viros minime decere existimant (viris minime dignum existimant).

50. Nemo est quin sciat quemadmodum Hypsagoras gloriari (se iactare) soleat. Nuper accidit ut is hospitibus quibusdam occurreret, apud quos saepe se ditissimum esse gloriatus erat. Quid faceret? Dum eos salutat, aedes quasdam conspicatus, ubi eo die convivium futurum erat, cum hospitibus ingressus, “Hic” inquit “habito”; et coepit argentum supellectilemque perspicere, tamquam (quasi) ipse dominus esset. Sed mox unus e servis eum rogat ut discedat: nam dominum brevi adfore (adventurum). Quo audito, Hypsagoras simulavit se fratri obviam ire: ad horam decimam revenirent. Illi, vesperi regressi, cognoscunt quem ad modum decepti sint. Postridie mane Hypsagoram reprehendunt quod se sic deceperit; sed tantum abest ut eum fraudis pudeat ut respondeat eos alias aedes adisse; se eos exspectasse usque ad multam noctem.

51. Castris munitis (permunitis), auctore C. Gallo, tribuno militum secundae legionis, consul milites ad contionem convocavit, et Gallo permisit ut eos alloqueretur. Hic eos docuit postridie, a secunda ad quartam horam noctis, lunam defecturam esse; ne igitur commoverentur (timerent) neve id pro portento haberent; nam sicut omnes scirent quando sol vel luna oritura esset et occasura, ita doctos posse praedicere quo die et quota (qua) hora defectura esset, propterea quod illa naturali ordine fierent. A.d.iii nonas Septembres, cum luna defecisset, ut Gallus praedixerat, sapientia eius paene divina plerisque militibus visa est. Hostibus contra, quippe quibus portendere cladem videretur, magno dolori fuit (hostes contra.... magnopere commovit), nec prius finem fecerunt clamandi trepidandique (nec prius clamare et trepidare destiterunt) quam luna rursus apparuit.

52. Secundo proelio facto Brutus, copiis quam celerrime coactis, e quibus duae legiones integrae erant, operam dedit ut regem vivum caperet. Valerius eam in partem regiarum copiarum cui regis frater praeerat impetum facit; Brutus interea regis ipsius copias aggressus permagnum numerum occidit (magnam caedem

eorum fecit); ac postremo Tarquinium ipsum, equo interfecto, captum ad villam propinquam conduxit. Cum duo e comitibus regis acerrime restitissent, alter, gravi vulnere accepto, tum demum cedendum sensit; alter vi superatus est. Deinde Brutus misit qui ante noctem oppidum Clusium caperent; sed oppido strenue defenso eo conatu desistere coacti sunt (eo conatu necessario destiterunt).

53. Clodius, cum sciret – neque enim difficile erat cognoscere – Miloni a.d. xiv. Kal. Feb. Lanuvium iter faciendum, eo die mane subito Roma egressus est, per causam villae adeundae. Ita factum est ut contioni deesset (a contione abesset) quam, nisi necessarium negotium alibi habuisset, numquam reliquisset. Milo, postquam senatui adfuit, domum ivit, vestimenta mutavit, exspectavit paullum (ut fit) dum uxor se parat, deinde sub vesperum profectus est. Ei obviam fit Clodius, in equo, nullis impedimentis, nulla raeda, nullis solitis comitibus. Statim complures armati ex insidiis impetum faciunt in Milonem (Milonem adoriantur); qui paenula reiecta de raeda desilit seque acriter defendit. Interim alii servorum occiduntur, alii, arbitrati dominum perisse, id iniussu eius faciunt quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

54. Agricola, cum prope extrema iam aestate in Britanniam pervenisset, nec milites sperarent sibi eo anno pugnandum fore, tamen quod statuerat Ordovicum civitatem sine mora puniendam, quae nuper defecerat, copias satis magnas (copias haud parvas) in eorum fines duxit. Hac civitate paene deleta, constituit occasionem Monae insulae pacandae non omittendam. Quod cum difficillimum videretur, quia navibus carebat, haec tamen ipsa res ei maximo usui fuit; nam barbari non posse fieri putabant ut se ante hiemem oppugnaret (ut sibi ante hiemem bellum inferret). Sed Agricola cum lectos ex auxiliis natandi peritissimos (lectos ex auxiliis eos qui natandi erant peritissimi) iussisset fretum tranare, hostes incautos oppressit. Ita eos superavit, non quo virtus eis deesset, sed quia eos spe omnium celerius aggressus est.

55. Haud multo post, Xerxes, Persarum rex, ingenti classe coacta, ad Graeciam profectus est: dicebantur Athenienses

praecipue peti, quippe qui pugna Marathonica decem ante annis Persas fugavissent. Quae cum ita essent, illi legatos Delphos miserunt qui rogarent (miserunt rogatum) quid faciendum esset. Respondit deus muris ligneis confidendum. Cum autem nemo intellexeret quid hoc responsum significaret, Themistocles civibus persuasit illud eos monere oraculum, ut in naves confugerent (se conferrent): hos esse ligneos muros, quibus freti incursionem sustinere possent. Quo consilio probato omnia bona quae moveri poterant in insulam Salamina transportaverunt; tum arce templisque sacerdotibus commissis et paucis maioribus natu qui infirmiores erant quam ut una cum ceteris discederent (quibus deerant vires ad discedendum cum ceteris), reliquam urbem vacuam reliquerunt.

56. Quo responso audito procurator iratus Tello in navem suam imposito trans lacum profectus est, eo consilio ut, domum regressus, eum in carcerem suam coniceret. Iamque in medio lacu erant cum - sicut saepe illis locis fit - tanta subito tempestas coorta est ut nautae omnes perterriti sint, ac praefectus gubernaculum Tello commiserit. Is, quippe qui litus bene novisset, cursum ad saxa quaedam tenuit (navem ad s.q. direxit); quo cum venisset, arcu repente raptus, e navi exsilit, et prius quam ceteri sequi possent, in silvas effugit. Navi autem fracta minimum afuit quin illi omnes perirent. Mox procurator, dum per silvas iter ad aedes suas facit, sagitta ictus cecidit; et quamquam non fuit dubium a quo missa esset sagitta, custodes eum frustra quae-siverunt.

57. Nuper autem praedones usque eo venerant potentiae atque audaciae ut ne exercitus quidem Romani nisi hieme mare transire auderent; et cum frumentum importare non iam liceret, periculum erat ne Romae fame laboraretur. Quae cum ita essent, nemo dubitabat quin aliquid statim agendum esset. Itaque populus Pompeium delegit qui his praedonibus bellum inferret; datae sunt ei naves ducentae, pernagae copiae, tantum imperium quantum nemo antea Romanus gesserat. Statim, tamquam si iam sublatus esset timor inopiae, Romae annona ex carissima facta est modica. Tribus mensibus Pompeius totum mare praedonibus liberavit - id quod numquam efficere potuisset si vi tantum usus

esset; sed pollicitus est se, qui se dedidissent, eis ignotum; ac ratus plerosque ex eis potius egestate quam improbitate praedones factos, novas urbes condidit agrumque eis colendum dedit.

58. Domitius regionum peritos in Apuliam ad Pompeium misit, qui orarent ut sibi subveniret; quod si fecisset, fore ut Caesar duobus exercitibus circumventus facile commeatu (frumento) intercluderetur; si minus (sin minus), ipsius periculum gravius in dies factum iri. His litteris a.d. xiii Kal. Mart. redditis, Pompeius confestim haec respondit: Non posse fieri ut faceret (Se nulla ratione posse facere) quod ille suaderet; cum enim non satis confideret voluntate eorum, quos secum habebat, militum, non audere se prius cum Caesare acie certare (iusto proelio dimicare) quam e novis dilectibus milites coacti essent. Ille igitur operam daret ut Corfinio egressus quam primum ad se veniret, priusquam adversariorum copiae in unum cogerentur (priusquam omnes adv. copiae in unum convenirent). Praeterea, per quem stare, quominus ille se sequi posset? Quid fuisse causae cur Corfinium confugeret?

59. Paucos post menses quam Germani in nostram terram invaserant, vox illa libertatis audiri coepta est: multisque nostrum his tribus annis (hoc triennio) saluti fuit. Nam cum iuris consultus quidam iuvenibus clam polliceri soleret se posse efficere ut in Britanniam transirent ut bellum producerent, nonnulli, arbitrati pecuniam, qua opus esset ad naves comparandas, e Britannia mitti, ei confisi sunt. Sed mox nuntiatur noctu per vocem libertatis ut omnes boni illum caverent; quippe qui curaret non solum navem comparandam sed etiam hostium navem actuariam quae nostros e sinu egredientes exciperet. Haud ita multo post, hic iuris consultus mortuus in lecto repertus est, compluribus vulneribus acceptis; nec dubium fuit quin eius rei auctores essent fratres eorum quos ille prodiderat.

60. Hoc crimine ita diluto, cum nemo alius Xenophontem severitatis accusare auderet, ipse surrexit dixitque se illud confiteri, si quem invenisset suum quaestum suumque commodum universorum saluti anteponere, eum se verberasse; nam si multi id fecissent universos perituros fuisse. Alios quoque se verberasse

(concidisse) et procedere cōegisse, cum etiam hostibus imminentibus morari vellent; hoc se fecisse non quo eis iratus esset sed quia ea tantum ratione eos conservare posset (sed quia alia ratio esset eos conservandi nulla). Ipsum enim expertum esse quam esset iucundum laboribus confectum quiescere, quam difficile consurgere, quantopere itineris longi unum quemque eorum taederet. Itaque sicut parentes non reprehenderentur quod filios poena (supplicio), si opus esset, afficerent, ita sibi ab eis gratias agendas, quamvis illo tempore moleste plagas tulissent.

